

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

RADÓ POLIKARP

VÁROSI ISTVÁN

BRISITS FRIGYES

SZENT BERNÁT

CSANÁD BÉLA

AZORIN

IJJAS ANTAL

TÓTFALUSY ISTVÁN

MIHELICS VID

SÍK SÁNDOR

írásai

1953 JANUÁR

Ára: 5 forint

VIGILIA

XVIII. ÉVF.

1. SZÁM

TARTALOM

	Oldal
<i>Radó Polikárp:</i> Az Egyházi Évről	1
<i>Városi István:</i> Csendes szó a pusztaságban (Vers)	9
<i>Brisits Frigyes:</i> Szent Bernát útja	10
<i>Szent Bernát:</i> Az énekek énekéről mondott beszédeiből ..	20
<i>Csanád Béla:</i> Vadászat (Vers)	22
<i>Azorin:</i> A katedrális (Elbeszélés)	23
<i>Ijjas Antal:</i> A kövek atyja (Elbeszélés)	27
<i>Tótfalusy István:</i> Szarvaskúti tölgy (Vers)	36

SZEMLE

Egy testként Krisztusban	37
Kis Út	39
<i>Mihelics Vid:</i> Eszmék és tények	41
Remete Szent Antal (Január 17.)	51
<i>Sík Sándor:</i> József Attila emlékezete	52
Bibliográfia	54

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest. V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámia száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

Radó Polikárp

AZ EGYHAZI ÉVRŐL

Isten esztendeje

Az egymást váltogató évszakok körforgása életünket is változatossá teszi, megújítja a természetet, új termést érlel és gazdagít minket, mikor áldását betakarítottuk; azután előregedik a természet és látszólag megdermed, meghal, hogy a napok hosszabbodásával és felmelegedésével újra kezdődjék előlről az egész.

A Szentlélek sugalmazó és vezető tevékenysége az Egyházban a természetes évhez hasonlóan létrehozta a természetfölötti év körforgását. Az Egyház éve, a liturgikus év, az Úr esztendeje ez. Ha valahol, itt szemlélhetjük a Szentlélek titokzatos és bölcs tevékenységét: hogyan vezette az Egyházat a századok folyamán, hogyan fejlesztette ki, növelte kicsiny magból az egyházi évet terebélyes fává, úgy hogy megfelelt mindig minden kor újabb szükségleteinek és igényeinek.

Ragyogó égboltként magasodik az Isten esztendeje a Vándor-Egyház földi pályája fölé. Álló csillagai a szépséges Mária ünnepek, a szentek szinte megszámlálhatatlan ünnepei bolygókként tündöklenek rajta, napja és holdja a két liturgikus kör. Adventtel kezdődik a keresztény élet első ünnepköre; Karácsony, a megváltás előkészítésének liturgikus ciklusa. A második ünnepkör Hétvend vasárnappal kezdődik és Pünkösdvel végződik; ez a lúsvéti ciklus, mely Szentháromság vasárnapjával fejeződik be. Ez az Egyház fő ünnepköre, tárgya a megváltás végrehajtása. Utána egészen Adventig az ünnepkörökön kívülálló idő kezdődik: az évfolyás vasárnapjainak ideje.

Advent homályában újra látjuk, hogyan ültette el Isten a megváltás magvát a gyenge Szűznek méhében, meglátjuk, hogyan sarjad ki Jessze törzsökén Dávid szép virága, a kis Jézus; szemléljük a karácsonyi ünnepkörben, hogyan bontakozik ki, hogyan növekedik. Látjuk a keleti bölcsék hódolatát, nézzük megkeresztelését, nyomon követjük működését. Azután egyre magasabbra hágunk: a Megváltás műve egyre jobban érlelődik, míg a Kálvária magasan megtermi érett gyümölcsét. Husvét az aratás ideje a természetfölötti életben, Pünkösd a betakarítás kezdete: a mennyei Atya megépíti roppant csűrét, az Egyházat, hogy jókat és rosszakat egybegyűjtsön benne, míg a világ végén különválasztják őket. Ennek az időnek, a dologtevő nyári és őszi napoknak szimbóluma a két nagy ünnepkör közötti hosszú idő: a „dominicae per annum“, az Egyház közönséges vasárnapjai és hetei. Egy év körforgása azután mindent visszahoz, amint már a keresztény

ókor is észrevette: „Az Isten esztendeje az időben teljesedik be, nem vénül meg és körforgása addig hozza vissza, amíg minket a birságnapra elvezet „— mondja *Krizológ Péter* egyházatyja.

Az egyházi év értelme

Az egyházi év lényege: ciklus (kyklos, azaz kör). Körforgásban egy év tartama alatt visszahozza ugyanannak a dolognak egyes részeit, mint a természetes év újra meg újra meghozza az évszakokat. Mit hoz újra vissza nekünk az egyházi év, a természetfölötti élet szent esztendeje?

A legklasszikusabb meghatározást a *Mediator Dei* euciklika adja:

„A liturgikus év nem hideg és telen megjelenítése azoknak a dolgoknak, melyek a múlt időhöz tartoznak, nem pusztá és csapasz visszaemlékezés a régmúlt korszak eseményeire. Sokkal inkább maga Krisztus, aki Egyházában állandóan megmarad, s aki mérhetetlen irgalmasságának útját járja... hogy az emberek lelke misztériumaiban részesedjék és ezek által éljen. Ezek a misztériumok nem olyan bizonytalan és homályos módon vannak jelen, mint némely újabb író állította, hanem úgy, ahogy a katolikus tanítás állítja, állandóan és tevékenyen: a keresztény tökéletességnek ragyogó példái ugyanis ezek és az isteni kegyelemnek forrásai.”

1. Az egyházi év tehát a Szentatyja meghatározása szerint *maga Krisztus*, aki Egyházában állandóan megmarad. A liturgikus év az ő mérhetetlen irgalmasságának útja: évről-évre újra megjárja ezt az utat és mindig előlről kezdi. Ez teszi érthetővé, hogy a középkori liturgiában Advent első vasárnapjának evangéliuma több országban, így Magyarországon is, Jézus diadalmas bevonulásáról szól. Az Úr Jézus számárháton, ujjongó tömegtől körülvéve, a hozsanna éneklése közben vonul be Jeruzsálembe. Ez az első, különösnek tetsző evangélium egészen világos szimbólum: a keresztény tömegek ujjonganak, hogy új esztendő kezdődik, melyben Krisztus újból megkezdí a körforgás útját. Ennek az útnak az a célja, hogy az emberek lelke Krisztus misztériumaiban részesedjék és ezek által éljen. Az egyházi év tehát misztérium; azaz titokzatos ünneplés, amelyben nemcsak emlékezzünk az eseményekre. Ahogy a Szentatyja mondja, a liturgikus év nem hideg, telen megjelenítése az elmúlt korszakok eseményeinek. Ennél sokkal több: a Megváltás ténye, amely ünneplésünk tárgya, szimbólumok leple alatt újra, titokzatos, de valós módon „*jelen van és működik*“.

Hogy a pápa tanításának ezt a jelentős részét teljesen megértésük, mélyebb megokolásra van szükség. Az egyházi év ünneplésének középpontja ugyanis mindig a szentmiséldozat közös ünneplése, és benne történik meg a Megváltás egész tényének megisméltése. „Mindannyiszor, midőn ezen áldozat emlékezetét ünnepljük, megváltásunknak művét gyakoroljuk“ (Pünkösöd után kilencedik vasár-

nap secretája). A szentmise misztériumában ugyanis az oltáron sacramentális módon, tehát leplek alatt, de valóságosan és lényege szerint (*realiter et substantialiter*) megjelent Krisztus. Tehát karácsonykor az oltáron, mint valami jászolyon újra megtörténik a születés; Epiphania ünnepén, mint a betlehem-i barlangban, újra megjelenik övéi és a világ előtt; a nagyhéten Isten Báránya lesz, akit a „szavak kardja“, azaz a consecráló szavak, jelképesen testté és vérré választanak szójjel, úgyhogy a szenvedés és a halál képe is megjelenül a Kálváriát is jelképező oltár követén; de ott van az Eucharishtiában a sírból feltámadott Krisztus is, hiszen az Oltáriszentség Krisztus megdicsőült teste, nem a *passibilis*, azaz szenvedésre képes; sőt az Atya jobbján ülő és onnan eljövendő Krisztus is itt van közöttünk és egyesül velünk, tehát megvan a misében a *Parusia* is. Hogy a keresztény ókor mennyire valóságnak tartotta ezt, mutatja az ősi *Gelasianum* egy liturgikus szövege, mely a szentmise kánonjában az átváltozás után ezeket mondja: „Ezért megemlékezünk a mi Urunk, Jézus Krisztus megtestesüléséről és megnyilvánulásáról (epiphaniájáról), valamint boldogító szenvedéséről, az alvilágból való feltámadásáról, továbbá mennybe felmenteléről és dicsőséges visszatéréséről“ (*Unde et memores*).

Az egyházi év, mely tehát „sokkal inkább maga Krisztus“, azaz állandóan jelenlévő és működő misztérium, egyes ünnepein és ünnepköreiben az ünneplés által a fentebb felsorolt és a szentmisében jelenlévő valamennyi krisztusi titok közül *elsősorban azt emeli ki*, amely az illető ünnepek tárgya. Karácsonykor például Krisztus megtestesülését; az ó-szláv „kraesun“ szó az incarnatióból származik. Ez a születés karácsonykor az oltáron titokzatosan módon, misztérium leple alatt újra megjelenik ámuló szemünk előtt. Ezért az Egyház liturgikus szövegei, mint jelenvalót ünneplik: „*Christus natus est nobis*“, Krisztusunk megszületett! És így van a többi ünnepen is, a szentmise és a zsolozsma szavai mindig mint jelenvaló, „mintegy akkor történő“ titkot esodálja és imádja azt, amit ünnepeztünk.

2. E misztériumos ünneplés által az egyházi év *együttal visszazsemlékezés* az üdvösség történetének eseményeire. Nem ugyan „puszta és csupasz visszaemlékezés a régmúlt korszak eseményeire“, hanem a keresztény tökéletesség ragyogó példáját tárja szemünk elé és együttal az isteni kegyelemnek forrása. A régi heortologusok, ünnepkutatók, csak egyoldalúan ezt az emlékünnepelet tartották szem előtt és egyedül csak ezt hangsúlyozták. Így például *H. Kellner* szerint: „Az Egyház szentévében szemünk elé tárja az Úr életéből a legfontosabb eseményeket és megváltó tevékenységének legkiemelkedőbb mozzanatait.“ Ez egyoldalú szemlélet, mely a *Mediator Dei* meghatározása szerint korántsem méríti ki az egyházi év értelmének lényegét.

De ha az emlékező ünneplés másodrendű is, azért valóban

meglévő valami. Kétségtelen, hogy megtaláljuk ezt az egyházi esztendőben. A nagyhét három utolsó napja, a Szent Háromnap és a husvétvasárnap pontosan megfelel a történeti események sorrendjének. A születésnapnak megtett december 25-ikéhez történetileg pontosan illeszkedik március 25-e, Krisztus fogantatása, kilenc hónappal Karácsony előtt. Karácsony után nyolc nap múltán ünnepli az Egyház Jézus körülmetélésének ünnepét; úgy, mint negyven nap múltán, február 2-án ünnepli az csakugyan negyven nap leforgása alatt történt bemutatást a jeruzsálemi templomban. Ez az emlékező ünnepelés hasznos: arra neveli a híveket, hogy együtt éljenek és együtt érezzenek Krisztussal s elmélkedéssel behatoljanak az Ő életébe. A szent idők arra szolgálnak, hogy az emberiséget a kereszténységre neveljék; lehetővé tegyék számára, hogy könnyen beleélje magát az evangélium életébe.

Egyéni lelki életünk, melyet ugyancsak a Mediator Dei szerint pusztán a liturgia nem elégíthet ki, az Egyház évével való együttélés által rendkívül sokat nyer. Gazdagodik s a liturgikus évben való lélekzése által menekülhet meg leginkább az egyéni élet általános veszedelmétől, az elszürküléstől és az unalomtól. Ezért az egyéni lelki élet kiváló nagy mesterei elmélkedéseiket könyvekben napról-napra az egyházi év körforgásához szabják. Lelkipásztori szempontból is nagyon fontos az egyházi esztendő: ismertetése és méltó megünneplése által a híveknél újra fel lehet lendíteni a szent időkkel való együttélést. A körforgásban újra visszatérő ünneplés is rendkívül hasznos: a lélek mindig új anyagot kap tápláléklul. Hogy viszont évenként mindig ugyanaz a tárgy kerül sorra, ez ünnepeinket meghitté teszi, sok szép régi, gyermekkori lelki élményünket eleveníti fel és így újabb buzgó-ság forrását fakasztja bennünk.

Az egyházi év keletkezése

Az egyházi év mélyebb megértéséhez hozzátartozik, hogy az Egyház esztendejét keletkezésében, legalább dióhéjban is megértsük. Ha úgy tekintjük, mint mustármagocskát az apostoli korszakban, csodálva látjuk, hogyan növekedett meg monumentális egyszerűségben a katakombák egyházává. Örömmel szemléljük, mily gyönyörű, erőteljes duzzadó életfájává terebélyesedett az aranykor két évszázadában, a IV—V. században. Ez a fa azután az egész vilagra kiterjesztette áldásthozó ágait a középkor első felében s a népvándorlás korának barbár nemzetei keresztényé szelidülve és művelté alakulva ennek az életfának árnyékában éltek liturgiától keretezett, egyre fejlődő nemzeti életüket. Sok mindent hozzáadtak ehhez a szent esztendőhöz még a gófikus kor, s az újkor századai, aszerint, amint újabb szükségletek kívánták.

A *katakombák egyházának* liturgikus éve monumentálisan egy-

szerű volt. Középponti ünneplésének tárgya: a vasárnap, a szentmise megismétlésének napja, mikor egyben a misében az egész megváltás művét gyakorolták. A vasárnap kétségtelenül apostoli intézmény. Első nyomát Szent Pálnak a korinthusiakhoz írt leveleiben látjuk (I. Kor. 16, 1.). Ezt a levelet Pál apostol Kr. u. 57-ben írta, és benne a vasárnapot már mint magától értetődő dolgot tételezi fel. Neve: Kyriaké, „Az Úrnak napja“, Kr. u. 90 körül megvan már; így nevezi Szent János apostol (Jel. 1, 9) és az első keresztény irat, a *Didaché*, a tizenkét apostol tanítása. Keresztény őseink az ókorban nem győzik magasztalni az Úr napját. Az Úr feltámadásának ünnepe ez, melyet kegyes áhítattal kell megülniök, hiszen reánk sugározza Krisztus kegyelmét: „A feltámadás és béke napja ez, az igaz világosság és életé“, amint egy őkeresztény forrás mondja.

A vasárnapot a katakombák egyházának korában a szombat-ról vasárnapra virradó éjjel ünnepelték; az éjszaka lepie alatt. Ez a virrasztás, vigilia a legrégibb minden vigilia között, ez lett minden más vigiliának mintaképe. A hívek nagyon szerették az éjszakai istentiszteleteket; a vasárnapot bevezető éjjelhez az alvás helyett a virrasztás illet az ő felfogásuk szerint: „Töltsük a lélek öröködésével el azt az éjszakát, mely a szeutséges, hozzáférhetetlen fénynek ad vissza minket“ — mondja egy régi zsínat előírása. A vasárnap istentisztelet ősi eleme az Isten Igéjének hallgatása.

Az ókor felfogása szerint a vasárnap megszenteléséhez a felebaráti szeretet gyakorlása is hozzátartozik az irgalmasság cselekedetei által. Már Szent Pál is, midőn először említi a vasárnapot, ezzel kapcsolatban teszi ezt, felszólítva a híveket, hogy adakozzanak, illetve gyűjtsenek inséges testvéreik részére.

A katakombák egyházának liturgikus éve tulajdonképpen a vasárnap megünnepelése. Az évet szent évvé ez a nap tette; „az Úrnak a napja a föltámadásé, a napoknak királya, amelyen az élet támadt föl számunkra és Krisztusban az élet legyőzte a halált“, amint egy apostoli atya, *Szent Ignác* írja (Ad. Magnes 9, 4.). Más ünnep a katakombák egyházában voltaképp nem volt, mert e korszaknak két ünnepnapja, a husvét és a pünkösöd vasárnap ünnep volt, Kisásziát leszámítva az egész keresztény földkerekségen. Általános ünnep más nem is volt az első három században; csupán a vértanúk emlékünnepeit ülték, de minden város csak a saját vértanúiról emlékezett meg. Ezért beszéltünk monumentális egyszerűségről ebben a korszakban: nem volt meg Jézus születésének ünnepe, sem semmi más ünnep; Origenés kifejezetten mondja, hogy a keresztények ünnepei: „a vasárnapok, péntek, (melyeket már az I. század óta böjttel ülték meg), a husvét és a pünkösöd“ (P. G. 11, 1550).

Az egyházi év kivirágása

A legnagyobb, tíz évig tartó üldözés után (303—313) az Egyházra a béke korszaka virradt. Az után az idő után, hogy a világ-egyház trónja négy évig betöltetlen volt, azonnal olyan virágkor következett, hogy a következő két évszázadot (IV.—V. század) méltán nevezzük az Egyház aranykorának. Az Úr titkait a mintegy varázsütéssel földből növő bazilikákban ülhették immár, melyeknek építésében Nagy Konstantin és édesanyja, Szent Ilona vezetett. A bazilikák megadták a liturgia életterét, a IV. század első felében már rohamosan fejlődni kezd tehát az egyházi év is. Mindaz, ami máig kedves, vonzó az egyházi évben, ebbe a korba ereszkedik gyökereivel. Ebben a két évszázadban fejlődik virágzásba a Megtestesülés misztériuma. Hiszen mindjárt a béke első évtizedeiben fellángolt az Egyházban a belső küzdelem Krisztus személyének istenemberi mivolta körül. Szellemtörténeti szempontból érthető ez a dolog: a béke (313.) után roppant tömegek özönlöttek az Egyházba. Ezek a nemzetek, elsősorban a Birodalom keleti részében, a hellénizmus köréből jöttek. Természetes, hogy előttük lehetetlennek látszott a Megtestesülés misztériuma; s így Jézus istenségének tagadása, az arianizmus, esakhamar széles körökben talált követésre. A christológiai harcok rányomják bélyegüket az aranykorszakra. Az örök kérdés: „Hogyan vélekedtek Krisztusról?” — két pártra osztotta az Egyházat. Az eretnekekkel szembenálló, a hagyományhoz hű maradó Egyház a krisztus-tanósi álláspontját szögezte le örök időkre, nemcsak a zsinati határozatok dogmatikus kánonjaiban, hanem a *Megtestesülés ünnepének* megalkotásában is.

Manap — és már 1400 év óta — ezeknek az ünnepeknek sorrendje: *Advent*, — *karácsony* — *Epiphania*. Az ideológiai és történeti sorrend a fordított. *Epiphania*, Krisztus Urunknak diadonális megjelenésében való megnyilvánulása a görög, közelebbről az alexandriai keresztény lélek alkotása. Bizonyosra vehetjük, hogy 312—325 között fogadták el ezt az ünnepet, melyben Jézus istenségének megjelenését ünnepelték, Jézus keresztségének gondolatával, a megszületett Kis Jézus imádásával a mágusok részéről s a kánai borsoda emlékezetével, január 6-án.

Az arianusok elleni harc és a napvallás pogány tömegei elleni küzdelem emlékeként a római keresztény szellem megalkotta 325—335 között Rómában a *karácsonyt*, Krisztus Urunk örök isteni születésének, majd földi születésének ünnepét, december 25-én.

Advent ideje: Krisztus megjelenésének hosszúra nyújtott ünneplése a keresztény kelta lelkiség miszticizmusából fakadt Galliában a IV.—V. században és onnan terjedt el az egész Anyaszentegyházban.

Ugyanebben az időben, már a IV. század első negyedében a

Szent Negyvennap ünneplése is megkezdődött. Anélkül, hogy keletkezésének pontos idejét tudnók, egyszerre készen találjuk az ókor és a középkor lelki életének óriási fontosságú intézményét, a nagyböjtöt. A lelki öröm forrása volt ez a szent idő: keresztény őseink egymással versengve gyakorolták az önmegtágadás gyakorlatait. Naponta hallgattak napi munkájuk elvégzése után az esti szentmiséken a Szentírást magyarázó hosszú homiliákat. Ebben az időben készültek elő a katechumenek a titkokkal terhes husvétii szent éjszakára. A bűnbánók ebben az időben tettek eleget nyilvános vezekléssel, kemény önsanyargatással nyilvános bűneikért, hogy nagycsütörtökön, a szeretet ünnepén kiengesztelődjenek Istennel. Ez a Negyvennap nagy, általános kollektív lelki gyakorlata volt az egész keresztény közösségnek.

A nagyböjt három utolsó napjának, a *Szent Háromnapnak* liturgiája is ekkor, a IV.—V. század fordulóján hódítja meg meghatározható, dramatizált liturgiájával a világot. Jeruzsálemből indult ki diadalútjára, a leghölgvőbb városból, ahol Jézus szenvedésének és megdicsőülésének színhelyén a napnak és az eseményeknek megfelelő olvasmányokkal és szertartással ülték meg újra a megváltás misztériumát. Ebben a korszakban már megtaláljuk husvét után a negyvenedik napon az *Ur mennybemenetelének* ünnepét, valamint a Szent Kereszt ünnepét, szeptember 14-én, ami nem egyéb, mint a jeruzsálemi Feltámadás, (később Szent-Sir) bazilika 335. szeptember 14-én történt felszentelésének évfordulója. Az V. század jelentősen hozzájárult a *de tempore* rész kialakulásához. Rómában ekkor keletkeztek az évszaki böjtek (*tempora*), a Nagyobb Könyörgés (*litaniae maiores*) április 25-én. Galliában, a kelta lelkiségű liturgia területén kezdik el ünnepelni a mennybemenetel ünnepé előtti három napon a Kisebb Könyörgések liturgiáját (*litaniae minores*).

A IV. században *Máriának* még csak *egyetlen ünnepe* van, a karácsony előtti vasárnap: az *Euangelismos*, az Angyali üzenet vasárnapja, Mária Istenanyaságának ünnepe. Az V. században már megtaláljuk a keleti egyházban Mária halálának ünnepét, augusztus 15-én, amelyen egyúttal testi mennybemenetelét is megünnepelték. Megvan már ebben a században a római Nagyobb Mária templom, a Santa Maria Maggiore felszentelésének ünnepe is, augusztus 4-én, melyből középkori legenda alapján a Havi Boldogasszony ünnepe lett.

Ez a két század látta azután a szentek ünnepeinek, a *Sanctoralénak* első kifejlődését is. Ezek az ünnepek valamenyien egy-egy híres bazilika felszentelési évfordulójának ünnepei, és mint híres zarándokhelyek főünnepei, az egész Egyházban elterjedtek. Idevágó ünnepek Szent János evangélista (május 8 és december 27), Szent István első vértanú (december 26), Szent Mihály arkangyal ünnepe (szeptember 28), Péter és Pál ünnepe (június 29),

Keresztelő Szent János ünnepe, melyet hat hónappal karácsony elé, június 24-re rögzítettek, minthogy az Úr Jézus fogantatásakor a Keresztelő édesanyja az evangélium szerint már hat hónap óta áldott állapotban volt.

A népvándorlás viharos korszakában s az abból lassan kialakuló új keresztény társadalom évszázadaiban, a VI.—X. századig a liturgikus év már meglevő teljes keretét csupán új szent időkkel és ünnepekkel gyarapította. Keleten a VI. és VII. században sorra keletkeznek a szebbnél szebb *Mária-ünnepek*: Mária születésének ünnepe szeptember 8-án, a karácsonytól visszaszámított március 25-e az angyali üzenet és Jézus megtestesülésének emléknapja, s a szeptember 8-tól visszafelé számított kilenc hónap után december 8-a, Mária fogantatásának ünnepe. Félig-meddig Mária ünnepnek számított Szent Anna napja is, július 26-án. Rómában a népvándorlás bizonytalansága közepett a nagybőjt előtti három vasárnap ünneplése kezdődik a Hetvened, Hatvanad, Ötvened vasárnapok megülésével, melyek világosan vezeklő napok, hogy Isten megkönyörüljön az Ő országán. Ugyancsak Nyugaton keletkeznek ebben az időben a frank birodalom területén a Minden-szentek ünnepe (IX. század), valamint a normann betörések szorongatásai közt mint védőünnep, a Szentháromság ünnepe 910 körül.

Az Eucharisztia százada, a XIII. század, a mindent felforgató és Jézus történeti létezését és a szentmisét is tagadó eretnokségek ellen magánkinyilatkoztatás alapján IV. Orbán pápa rendeletével a legnagyobb Oltáriszentség-ünnep, az Úrnap születését érte meg. A szentek ünnepei ettől a kortól kezdve gyors ütemben szaporodnak, úgyhogy az újkor hajnalán sokszínű virágaikkal és indáikkal már egészen belepték a *de tempore* liturgia hatalmas ősi épületét. A tridenti zsinat nagy liturgikus reformja segített ezen, amikor V. Pius pápa kiadta a Római Breviáriumot és misekönyvet.

HONNÉT kapod ezt, ó emberi lélek, *honnét* kapod? *honnét* a fölbecsülhetetlen dicsőség, *hogy* eljegyezheted azt, *aminek* szemlélése az angyalok legfőbb kívánsága? *honnét* a boldogság, *hogy* megismerheted azt, *akinek* nap és hold tisztelt szépségét s *akinek* intésére minden dolgok engedelmeskednek? *Mivel* viszonzod az Úrnak mindazt, *amivel* elhalmozott; *mert* asztala, trónja és *ógya* társává tett téged?

Szent Bernát.

CSENDES SZÓ A PUSZTASÁGBAN

Vásott kölyök, sok gúnyt űztem Veled.
Tavaszi ködbe írtam a neved.
Széttörtem éjjel lámpásaidat
Bolondos tréfa fűszere miatt.

Megittam öreg kántorod borát,
Kiskertjeidből csentem orgonád.
Toronytetődre macskák körme vitt,
Kifosztottam szegény verebeid.

Arcomba bámult sokszor a világ.
Leföztem Héli két gonosz fiát.
Rút gáncsok törét vetettem eléd,
Ha simogattam Judás kötelét.

Hajnalonkint csak eszegettelek,
Mint kenyerét a makrancos gyerek.
Zuhogtak rám kegyelmes patakok
És nagy betűvel írtam: mi vagyok.

Mégse hajíts el, mint a rossz szeget.
Lásd, sok Misémben fehér testedet
Lassan nyújtottam föl és híveid,
Jól tudtam, ezt is örömmel veszik.

Ha áldást adtam, keresztjeidet
Iszonyú nagyra mértem bárkinek.
Magamra is, a földre is Veled
Szórtam a roppant keresztjeleket.

Későn látjuk meg mindig Arcodat.
Ifjúságunk homályban tartogat.
Lassan kerülsz egünkre, mint a nap,
Ha májusban a meggyek lombja fagy.

De Hozzád térünk valamennyien.
Csak az pihen, ki Sziveden pihen.
Csöndek csöndje, utam már arra visz,
Tisztább az út, mint Dunámban a víz.

Tíz vagy húsz év: a függöny leszalad.
Omlik a part már jókedvem alatt.
Furcsa szelecskék packáznak velem.
Ne hajíts el Magadtól Istenem...

Városi István

Brisits Frigyes

SZENT BERNÁT ÚTJA

*Azt gondold, hogy kis dolog élni
tudni? Valami nagy, ha ugyan nem
a legnagyobb dolog a világon!*

Szent Bernát!

Nyolcszáz éve annak, hogy Szent Bernát itthagya a tőle mindig csak siralomvölgy-nek nevezett földet, amelyet Clairvauxban, mindennél jobban szeretett monostorában, „derűs, kedves völgy”-gyé vigasztalt és szépített át. Szent Bernát útja azóta is egyre tart; és még sok a felfedezni való benne. Kívánatos volna arcképe egy kissé fáradt színeinek felfrissítése is. E tanulmány kegyeletos szándéka is az, hogy talán kevéssé járt úton próbáljon közeledni Szent Bernát megvilágításához.

Izgató kérdés — *Szent Bernát, az író, a művész!* A kérdés felvetése azért is szükséges, mert ha hatásának tényezői után kutatunk, akármennyire elsőséget kell is adnunk egyénisége lenyűgöző és elragadó kisugárzásának, tudása édes és meleg mélységeinek, nem mondhatunk le a téma-látás és alakítás, a közlés és átadás, a művészi nyelv-kezelés és írói tudatosság azon szuggesztív és egyénileg is érvényesülő jellegzetességéről, amely minden munkáját az irodalmiság kultúrájával vonja be s önálló szempontú vizsgálgatást és értékelést kíván.

Tudatos volt Szent Bernátnak ez az irodalmi igényessége? Nem mond ellene már a kérdés feltevésének is az a vitathatatlan tény, hogy az egész profán szellemi világ Szent Bernát értékelésének rendjében ahhoz a „saecularis animá”-hoz, világi lelkiséghez tartozott, amelytől mindig következetesen tartózkodó maradt? Szent Bernát embereszménye a lelki ember. Tanítómestereiül tehát a lelki élet mestereit választja, akik sem Platon, sem Aristoteles világának megismerésére nem nevelik, viszont arra sem, hogy az ember mindig csak tanuljon, de sohse jusson el az igazság megismerésére. Élni tanítanak! Szent Bernátnak a klasszikus irodalomhoz való viszonya csak formális természetű. Azon keretek között marad, amelyeket legnagyobb ihletője, nevelője s módszertani irányítója: Szent Ágoston állított fel és tisztázott a kereszténység és az antik irodalom alaki lehetőségeiről. Egyébként Ő sohasem volt az antiknak úgy tanítványa, mint Szent Ágoston, amit lelki fejlődésük különböző természetű is magyaráz. Végső elemzésben az irodalomhoz való vonzalom egyikükben sem volt oly erős és kizárólagos, hogy ketté tudta volna bontani egyéniségüket spirituális és profán lelkiségre s ennek megfelelően két különböző élet-stílusra és élet-érzésre. Csupán eszköz volt mind-

kettőjük számára, hogy hozzásegítse őket transzcendens életeszményüknek egy korszerűen alaki és szellemi kultúra legmagasabb irodalmi kifejezésére s egy lelkibb élet vágyának felébresztésére.

Egyébként Szent Bernát nagyon is tisztelte a tudomány érték-eszményeit s elhárítja magát a vádat, hogy ellensége a tudósoknak s akadályozza a tudomány művelését. De tudomány-tisztelete feltételes természetű. Vannak — mondja — akik csak azért akarnak tudni, hogy csak tudjanak: rút kíváncsiság! És vannak, akik tudni akarnak, de csak azért, hogy mások is tudják, hogy tudnak: rút hiábavalóság! És éppen így vannak, akik azért akarnak tudni, hogy tudásukat árúba bocsássák, mondjuk: pénzért, elismertetésért: rút nyereszkeskedés! De vannak olyanok is, akik azért akarnak tudni, hogy másokon segíthessenek: ez szeretet! És hasonlóképpen vannak, akik azért akarnak tudni, hogy első világnak gazdagodjék: ez bölcsesség! Ide kívánczoknak Szent Bernátnak Szent Jánossal kapcsolatban elmondott azonos szellemű, sokszor idézett, szavai: „Csak világítani! — kevés. Csak melegíteni! — kevés. Világítani és melegíteni — ez minden! Jaj nekünk, ha csak ragyogtunk!”

A középkor vad, nyers idői elmúltak. Mintha ismét a lélek tavaszában járnánk. A barbár brutalitás helyébe kezd felragyogni a szellem tisztelete s önzetlen, eszményi szolgálata. A humanizmus még nincs itt, de első fuvallatai már kezdenek végigremegni Európán. Tudomány és élet, tudomány-tisztelet és ember-szeretet, egységes kultúra vágya derengenek a clairvauxi igékben. Talán Szent Bernát megsejtette a humanizmus tragédiáját, hogy kettéosztja az emberiséget olyan távolságokra, amelyeket századok fejlődése sem tud majd áthidalni, s ezért volt olyan magas eszménységű fogalma és igénye a tudomány és művelése irányában!?

Szent Bernát elvi felfogása után érthető, hogy ha szelleme világába lépünk, mindenütt „excellētissima sublimitas”, egy művész szentnek és gondolkodónak tündöklő emelkedettsége fogad bennünket. Hatalmas gondolatok fénylő ünnepélyessége: *sublimioris sententiae pondera* boltozódik állandóan fölénk. Egyenletlenségnek, erenyedtségnek, hullámzásnak, meglazulásnak, kimerültségnek sehol semmi nyoma. A fiatal Szent Bernát szellemének egyszerre felívelő pompájával és korai méltóságával éppen úgy meghódítja érdeklődésünket, mint ahogy fogvatartja élvezetünket az öreg Szent Bernát, képességeinek érintetlen és friss élet-szerűségével és folytonos fokozódásával.

Ennek az önmagát egyre kibontakoztató emelkedettségnek lélektani háttérében egészen különleges okokat találunk: egy folyton elmélkedő életet s egy szünet nélkül szónokoló aktivitást. Az elmélkedést Szent Bernát „*dulcis mediatio*“-nak, édes gyönyörűségekkel gyönyörködtető elmélkedésnek szereti nevezni. Annak a titka, hogy mindig harcban állott a maga és százada problémáiért.

hogy írói érzéklése nem kopott el, s nem vált önmagát megunttá és megszokottá, az elmélkedés volt. Meg fogom tenni azt — írja — újra meg újra átgondolással, amire nem vagyok képes a cselekvés megismétlésével. „Az elmélkedés — mondja másutt — világit rá fogyatkozásaimra, az inádság pedig kieszközli, hogy megszabaduljak tőlük. Az megmutatja az utat, ez rávezet. Az elmélkedéssel ismerem meg a rám törő veszedelmeket, az inádság pedig hozzásegít, hogy elhárítsam őket“. Ez az önmagát folyton ellenőrző, felgerjesztő elmélkedés táplálta Szent Bernátban a szónoki hajlamot, szolgáltatta számára az időszerű anyagot s kapcsolta össze állandóan kortársai igényeivel. Azt ugyanis egy pillanatra se felejtjük el, hogy Szent Bernát tüneményes szónoki génusz. Majdnem minden munkáját szónoki ihlet hozta létre. Még azok a művei is, amelyek nem az élőszavas előadás rendeltetésével készültek, erősen szónoki egyéniségének vonásait hordozzák magukon, és szónoki felépítésűek. Levelei is sokszor inkább retorikai gemmák, mint műfajok hagyományának sablonos típusai. Szónoki stílusának ez az eluralkodása magyarázza meg, hogy értekező prózájában is a szónoki hang állandósul. Így alakul ki olvasójában az az illúzió, hogy munkáit inkább hallja s valami olyasfélért érez, mintha azok Szent Bernát és közönsége egymás-látásából születtek volna. Van egy erre célzó vallomása, amelyen át be is pillanthatni alkotása folyamatába: „A szemem az emlékezetem, és a szentekről gondolkodni nékem annyit jelent, mint valamiféleképpen látni őket“. Az elmélkedésnek ez a mindinkább elfinomodó és közvetlen szeretete, az „amor sanctus“ a misztikához vezetik Szent Bernátot. A szónoklás energiái pedig a cselekvő akaratot építik fel benne: Élni tudni és élni tanítani! E két nagy feszültségű formáló erő között alakul ki egyénisége.

Kevés író van, aki a belső és külső élet olyan szélső sarkaiból tudta magát egy öntvényyé elkészíteni, mint Szent Bernát, anélkül, hogy szakadék támadt volna akár magában az emberben, akár az ember és az író között. Vajjon mi tartotta össze ezt az egységet s honnan dedukálta magát, hogy mindig egy irányú maradt? Mi volt az oka annak, hogy Szent Bernát hivatkozik a stílus és az egyéniség kapcsolatára, ha csak nem az, hogy tudott róla, ezt élte s a XI. században mond ki egy olyan elvet, amelyre majd az ujjkor irodalomesztétikája bukkan rá? „Ha a stílus valóban kifejezi az érzelmet — írja egy ingadozó akaratú kortársának — akkor a végrehajtott tett hathatósan igazolja a stílust“... És miért mondotta ki nyíltan, hogy stílusának — bontsuk fel szavát: formáló, kifejező képességének — legotthonosabb anyaga az Úr szenvedéséről való elmélkedés? Mi ez más, mint kifejezése annak az összefüggésnek: Mondat az ember! S ezt ő a XI. században hangoztatja, tehát akkor, amikor még a horatiusi *ars poetica* a kötelező, amely csak a *lex operis*-t (a műalkotás törvényeit) ko-

difikálta, de még nem volt érzéke a *lex operantis* (a műalkotó törvényei) iránt. Az az egyoldalú állítás, hogy Szent Bernát belső kiegyenlítődése csak irodalmi alkotásai keretében ment volna végbé, joggal sérthetné meg lelki élete primárius magaslatait. Azt azonban elvitatni nem lehet, hogy írói tevékenysége organikus tartozik hozzá egyéniségéhez. Hogyan?

Életének csodálatos misztikus ihlet-egysége van. Sokszor és sokféleképpen adott ő ennek kifejezést. Amikor azt mondja: „Lélekbe öltözötten járjatok!“, akkor ugyanazt vallja, mint amit így hirdet: „Magatartásod dicsőítse meg az Urat!“ De legklasszikusabb az a két szava, amely talán a középkori irodalomnak egyik legszebb mondata: „Szeretek, hogy szeressek!“ Életének jelisége is lehetne. De ennél is több: világnézete. Ez a szeretet ott marad az értelem kíséretében, fokozza világosságát, spiritualizálja körülötte a világot, határtalan áhítatra ragadja a lelket, hadd repüljön a szemlélődés boldog végtelensége felé. A szereteten keresztül jut el legnagyobb élményéhez, a talán Szent Ágoston nyomán benne is feltűnő kozmikus életérzéshez s vezet be a misztikus irodalomba a világegyetem — az universitas — metafizikai képét s használja fel kimeríthetetlen metaforikus lehetőségeit. Erről a szeretetről, amelyet a kozmikus törvényszerűség lelkének tart, mondja el híres szavait: „A szeretet az örök törvény, a világmindenség létrehozója, és fenntartója“. Erre a tőle megalkotott világképre építi majd fel Dante a *Divina Commedia*-t, egész életszemléletét. Ezt a szeretetet nevezi el Szent Bernát — Szent János mintájára: „Szeretet az Isten“ (IV. 16.) — *Caritas Domina*-nak, Szeretet Úrnőnek. Assisi Szent Ferenc ujjongó szeretete misztikus szókincsének, megszemélyesítéseinek itt az ihlető példája! És mintha Szent Bernát szent gyönyörködni tudásának extasisa is innen, Clairvaux-ból lobbant volna át az assisi Szent boldog umbriai életkedvébe.

Ez a mindent betöltő szeretet folyton önmaga kifejezésére törekszik. Szent Bernátot ennek a vágyódásnak elakasztó veszélyein, hogy a kifejezésért vívódó harcában vagy tehetetlenül elvérzik, vagy csüggesztő prózaiságban marad alul, átsegíti az író. Tudja, hogy az elmélkedés édesebb állapot, mint a szónoklat s tovább jut el, mint a retorikai szó. De azért mégsem bír magával. A misztikus elmerülése a lélek szépségeinek édes látásába, az ég belső és külső gyönyörűségeinek szemlélése, amelynek hatása alatt felkiált: „Csupa nagyszerűség vagy, én hazám!“ — felizgatják koncepció-képességét és képzeletét. Így olyan közvetlen élményhajlam állandósul benne, amely a legkisebb érintésre is produktívá ihleti rendkívül változatos és érzékeny hangulatait. „Valami nagyot!“ — (e szó ma egyértelmű ezekkel: újat, szokatlant, merészet!) — kiált fel szónoki és írói szenvedélye. Ez az állandó ihlet-készenléte és megnyilatkozásra váró „konstruktív“ feszült-

sége magyarázza meg irodalmi munkássága legragyogóbb és mindmáig legismertebben élő fejezetét: Szűz Mária-beszédeit. „Áhítatom sürget — fedi fel lelkét —, hogy írjak valamit, azonban megbénít temérdek teendőm. De azért mégis, azt a pár percet sem hagyom kihasználatlanul, amelyet éjjeli pihenésemből vonok el, titkon, magamtól. Jól esik, hogy csak azzal foglalkozhatom, ami után mindig vágyódik a lelkem.“

Valamit beszélni a Szűzanya dícséretére!?. Tudjuk, hogy Szent Bernátnál mit jelent a „valami“!... Tehetsége iránt érzett felelősége, mérhetetlen tárgy-szeretete s a folytonos elmélkedéstől megszilárdult intuitív összeszedettsége versenyeznek benne, hogy fokozdják ihlet-befogadó érzékenysége. „Csak a Szentlélek a tudója annak, — vallja meg — milyen készséggel közlöm veletek, ha valamire, égi kegyelemből, ihletettnek érzem magamat“. Világosan látja, hogy mondani valója kimeríthetetlen s összetöri a szó finom, könnyű szerkezetét, testét. Mégis abban van szenvedő öröme, hogy askétikusan gyöttri a szó jelentését, hogy kitágítsa szellemi térfogatát a kifejezhetetlen kifejezéséért: *de indicibili* — a kimondhatatlanért! Ez a látszólag öncélú harc is már a legnagyobb élvezete. Közben azonban nem felejt el, hogy sem ő, sem írásai nem csak önmagukéi. A lelkiség célját kell szolgálniok, tehát nevelő, építő, tanító feladatúak. S talán ezért van munkáinak — minden nagy alkotáshoz hasonlóan — telítettsége: többet mondanak, mint amennyit akarva bizott rájuk.

Írói tudatosságát semmi sem igazolja jobban, mint az a nyíltsága, amellyel fejlődése és alkotó szabadsága jogát védi és vállalja. Az evangéliumok magyarázatában egy ideig a szentatyák nyomaiban jár. Később azonban a maga útjaira kezd rátérni:

„Az evangéliumból vett olvasmányt kifejtettem úgy, ahogy birtam. Nagyon jól tudom, hogy nem fog mindenkinek tetszeni. Sőt biztosra veszem, hogy sokan megbotránkoznak majd rájta, s vagy azt kifogásolják, hogy főlegesen munkát végeztem, vagy azt, hogy szerénytelen és illetéktelen voltam, mert a szentatyák után, akik a kérdéses helyről már mindent elmondottak, mint jövevény szövegmagyarázó én is hozzá mertem ismét nyúlni. Azonban! Ha a szentatyák után mondtam is olyant, ami nincs ellenük, azért annak nem kell szükségképpen sem az ő, sem mások nem-tetszésével találkoznia. Ami pedig azokat a helyeket illeti, amelyeknek szövegmagyarázatát a szentatyáktól vettem át, addig, amíg az elbizakodottság gögje távol áll tőlem, s így az áhítatnak nincsen rovására, türelmesen fogadom mindazt, amit a főlölegesség címén hoznak fel ellenem. Tudják meg azonban azok, akik azt fogják rám, hogy csak télen időtöltésből foglalkoztam a szövegmagyarázattal, amelyre nem volt szükség, hogy nem annyira az evangéliumot akartam magyarázni, mint inkább az evangéliumban kerestem beszéd-anyagot, mert gyönyörűségem telik a szónoklásban. Ha pedig bünt követtem el azzal, hogy inkább a magam egyéni áhítatának hajlamait követtem, mint hallgatóim lelki hasznát tartottam szem előtt, a kegyes Szűz hatalmas lesz arra, hogy Szent Fia irgalmasságánál kimentse ezt a vétkeket“.

Itt nyitunk rá alkotó képességének legegényibb vonására: képzeletére. Ennek a képzeletnek a működő feltétele Szent Bernát szemléletének szabad mozgásában volt adva. Az iskolák filozófiai rendszerei még nem alakultak ki, tehát nem zárták le és nem befolyásolták szemléleteinek naiv, ösztönös, önkéntelen természetét. Bölcséleti rendszere nincs, ha csak erős voluntarizmusában nem látunk valami erre emlékeztetőt. „Az én magasabbrendű filozófiám — írja a korában mindinkább hatni kezdő Platonnal és Aristotellessel szemben — ez: Ismerni Jézust, mégpedig a megfeszítettet“. De ha nincs is elvi rendszerű filozófiája, van világképe: a spiritualizmus: „Vessétek le az állati testet s feltámad belőle a lélekkel áthatott test!“ Azonban akármennyire hajlik is az eszmélkedésre és szereti az elvont gondolkozás intellektuális örömeit, azért mindig ott marad az élet közelségében.

Világának négy élmény-forrása van: az Istenség, az Üdvözítő és az Egyház, a Szent Szűz és a heroikus ember, akit ő nevez először *athleta Dei*-nek. Ezt a négyszeres élményt egy ihlet tartja össze: a *Passio Christi* — Krisztus szenvedése, amely a középkor liturgiájának és lelki életének jobban a középpontjában áll, mint az Oltáriszentség.

Vegyünk egy mintát ábrázolásának jellemzésére. Mi az Isten? — veti fel a kérdést. Hosszúság, szélesség, magasság, mélység. Mi az, hogy hosszúság? Örökkévalóság. Mi az, hogy szélesség? Szeretet. A magasságban lásd meg Fenségét, a mélységben Bölcsességét... Mindezeket tudjuk. De azért gondolhatjuk-e, hogy meg is értjük? Nem a vitatkozás érti meg ezeket, hanem az élet-szentség, a szentek. Azt kérdezed, hogyan? Ha szent vagy, megértted és megismerled. Ha nem vagy az, légy azzá s megtapasztalod és ismereted. Szentté tesz a szent örület s e két rokon érzés: az Úr félelme és a szent szeretet. Az ezektől égő lélek mintegy két karral eléri, magához vonja, átöleli és szívéhez szorítva tartja az Urat s így mondja: megfogtam és el nem bocsátom... Vagy ha inkább akarod, négy képességgel is átélheted ezt a négy isteni tulajdonságot. Ezt teszed, ha csodálkozol, félsz, lángolóan szeretsz és mindvégig hűséges maradsz. Csodáld a Főlséges nagyságát! Félj ítéletei mélységeitől! Szeretetedet szeretete kívánja! A boldog örökkévalóságnak hűség az ára!

Sajátságos sorsa van Szent Bernát írói történetében képzeletének, s általában a képzeletnek. Mintha félne hatalmától. Mindig ott érzi közelségében azt a végletét, amely már a fantasztikumok féktelenségével és érzékies szabadosságával rokon s amelynek profanizáló és rontó hatását ott látta tobzódni a laikus társadalom nyilvános jókedvében: a mimusok, a bűvészek, az énekmondók, a bohóckodók és a kóborló színjátékok irodalmában. Emlékeznie kellett a citeauxi káptalan határozatára is, amely aggodalmait igazolhatta: költőnek nincs helye a Rendben! Talán

ifjúságából is visszatérhettek a *trouvère*-ek, *jongleur*-ök, a *musiciciens ambulants*-ok emlékei, amelyekkel útjai során is találkozhatott. Különbön is elméletileg sem értékelte sokra a képzetet. Lélektani rendszerében csak az értelem, az emlékezet s az akarat kapnak helyet és szerepet. De az emlékezetet — éppen passzív jellege miatt — nem tartja sokra. Minden benyomás benne marad. Ezért fordul el „az emlékezet gyomrától“, amelyben minden halott és meddő anyag van összehalmazva, s amelyet csak az „evoluta memoria“ — szabad itt a képzettársítás sejtelmére gondolni! — tud életté eleveníteni.

S itt ér bennünket a -nagy meglepetés. Szent Bernátnak nincs egy nyugodt avagy közömbös pillanata. Mindig történik benne valami s mindig a közlés állapotában van, akárcsak egy lírai költő. Boldog és hallatlanul termékeny alkotó, de nem tudja, mivel alkot. Nem is gondol rá, hogy a legnagyobb hatalom: a képzet van a birtokában. Akármennyire transzcendens, mégiscsak — a valósághoz viszonyítva — egy naiv esztétikai korban vagyunk, amikor az író még nem teremtő képzelettel dolgozik. azaz a valóságot nem bontja fel, nem alakítja át, nem díszíti fel, nem nyúl hozzá, hanem csak körülveszi a tisztelet, az áhitat, a csodálkozás felfedező magasztalásával. Igen, mert az irodalom nem más, mint az írónak a valósághoz való viszonya!... Így születnek e korban a mondák, a csodák, a látomások. A világ még szent és édes egység! A képzet már itt van, de egy a földje és segíti az irodalmat abban, hogy a szépség, főleg a lelki szépség liturgikusa legyen. Az író — Szent Bernát is — csak azt érzi magáról, hogy a szeretet és áhítat intenzívebb mozgalmassága hatja át, pedig ez már a képzet aktivitása. S amit ilyenkor létrehoz, az mintha nem is alkotás, hanem termés volna. Amikor az értelem és a szeretet — tehát az áhitat — viszonyát tisztázza s rámutat arra, hogy az értelem, ha egyszer megérintette a szeretet, mennyire együtt működik vele, érezteti, hogy sem az áhitat, sem a szeretet nem passzív lelkiállapotok. S bármennyire szűk körbe vonja is össze az érzelem típusait, amikor csak négyet fogad el: a szeretetet, a félelmet, az örömet és a szomorúságot, ezt a felosztást nem úgy értelmezi, hogy belsőleg lezártak lennének. Hiszen legelőször éppen a szeretetről hangoztatja: „Nagy dolog a szeretet, de fokozatai vannak“. Amikor tehát a szeretet a csodálkozás, a tisztelet, fokozódó érzelmeit fogantatják Szent Bernát lelkében s ezek ihlető hatása alatt szavai fokozatos emelkedettséggel és az árnyalás gazdagságával áradnak ki belőle, például amikor így ír: „Jézus lelke jó lélek, szent lélek, irányító lélek, édes lélek, fölséges lélek!“ — akkor itt már képzelete dinamikus aktivitással dolgozik.

Nyelvképzet! Ideértünk Szent Bernát írói egyénisége uralkodó és leghatalmasabb erejéhez. Szent Ágoston óta talán nincs

senki, aki a nyelvképzelt hatékonyságában, pompájában, kápráz-
tató ragyogásában és virtuozitásában hozzá lenne hasonlítható!

Félelmetes és elbűvölő gazdagsága — a szókinése! *Verborum
maiestas et dulcedo* — fenséges és édesen izes szavak! Ez a szent-
bernáti szavak anyajegye. A látomások egétől kezdve a bukások
pokláig bennük van minden emberi árnyalat. Klasszikusak és mo-
dernek, objektívek és líraiak, tele az értelem tömör világosságá-
val és a pathosz robogó feszültségével. Magukon hordozzák Szent
Bernát latin kultúráját, Cicero, Vergilius, Horatius, Ovidius,
Plautus, Iuvenalis- emlékeket, a latin mondat-kultúra hagyomá-
nyait, ritmusának zenei kihangzásait. De ennek az antik örök-
ségnek a kizárólagosságát már megtöri a beléje furakodó nép-
nyelv ujsága. Szinte bizarrul hatnak ezek a latin nyelvre for-
dított népi közmondások, de a latin nyelv bronzát már olvasztják
éleletszerűségükkel és zamatukkal. Mindent tudnak ezek a szavak:
megteremtik a Szűz Mária-imádságok nyelvét, megédesítik a
a misztika magányát és közvetlenségét, a jóság és szeretet mézétől
csordulnak, de tudnak villámlani s az Egyházra és Európára is
rékiáltani! De a könnyelmű és üres jókedv hangulata s a humor
és szatíra csillámló éle hiányoznak belőlük. „Meggszentelted szja-
dat az evangéliummal!” — hangzik kényes izlése. És még egyet
nem tudnak: lemondani megjelenésük módjáról, arról, hogy min-
dig gondozottak, választékosak, kulturáltak legyenek. Ezért fél
a szavak elkopásától. Ezért kívánja, hogy ne a nyelvszokás, avagy
a retorika, hanem az áhitat bensősége és mélysége táplálja a
szavak életét.

Az aztán természetes, hogy Szent Bernát nem elégszik meg a
szavak nyelvtani szolgálatával, hanem minden elvesztetik-ü le-
hetőségüket is kihasználja. Szóképzelete éppen olyan új izgalomú,
mint stílusfantáziája. Szuverén ura a szójátéknak, a szókép-
nek, a nagy távolságokat merészen összekötő szóátvitelnek, a
főnevek fáradt jelentését felfrissítő és szokatlanul újszerű jel-
zőknek, a vakmerő ragyogású megszemélyesítéseknek, szikrázó
paradoxonoknak és a retorikai robusásban lobogó amplifikációk-
nak. Ezekben felülmúlhatatlan és — lefordíthatatlan. Egy példá-
val mégis próbálkozzunk meg. Amikor a megtestesülés titkának
paradoxonjával foglalkozik, akkor az ott található „ujságokra”
(szintén paradoxonok) mutat rá:

„Itt a hosszúság rövidnek, a szélesség keskenynek, a magasság alacsony-
nak, a mélység síkságnak ismerhető meg. A világosság itt nem világít. az Ige
beszélni nem tudó csecsemő, a víz szomszjas, a kenyér éhes. Ha jól megfi-
gyeled, láthatod, hogy a hatalmat gyámoltják, a fölcseréget tanítják, az
erőt támogatják, az Istent tejjel táplálják, s mégis ő üditi fel az angyalokat,
az Ur sir, mint egy kis gyermek és mégis ő vigasztalja a nyomorultakat. Ha
jól megfigyeled, láthatod, hogy az öröm szomorkodik, a bizalom bizalmatlan. az
egészség beteg, az élet meghal, és a hősiesség gyenge. De nem kevésbbé

csodálандó az is, hogy a szomorúság megörvendeztet, a félelem bátorít, a szenvedés boldogít, a halál életet s a betegség erőt ad."

Ez a nyelv-képesség már több, mint a latin nyelv virtuóz tudása és kezelése. Ez már a kezdődő francia nyelv szellemének jelentkezése... Azon nem lehet csodálkozni, hogy ez a nyelv-képzelet nem éri be szokásos kész anyagával, hanem szóalkotó is lesz. Az ilyen szótömörítések, mint a klasszikus latin „homo supra hominem” emberfeletti ember kifejezés változatára alakított „pax” supra pacem, mensura supra mensuram” egybevonások, tulajdonképpen a kifejezés energiájáért vívott küzdelem eredményei.

Ez a grandiózus és mindig hullámzó képzelet néha áttöri a forma fegyelmét s öncélúan nő meg. Szent Bernát harmonia-érzéke azonban gyorsan helyreállítja az alak és a tartalom egyensúlyát: „De hát hová tértem el? Lejtőre siklott a beszédem!” — kiált fel ilyenkor. A múgond egyébként még egy levél-írásban is kényesen nyugtalanítja. Semmi sem bántja annyira irodalmi ízlését, mint az „inerudita locutio”, a műveletlen, pongyola kidolgozás, beszéd.

A szerkesztés gondossága elkíséri nagy alkotásaiba is, amelyekben mindig fegyelmezi az alkati kiképzés és az anyag-elosztás esetleges kinövéseit, harmonizálja őket és pontos ökonómijával mindennek tud adni helyet: a probléma felvetésnek csakúgy, mint a megoldásnak és finom, alig észrevehető discretívál annak is, hogy egyéniségét, szellemét lebilincselő gazdagsággal és friss atmoszférával jelenítse meg.

Ennek a nyelvképzeletnek legszebb kivirágzása a Szentírás misztikus magyarázata felé tart. *Ad mystica festinat intentio* — a misztika világa felé visz a lelkem! — mondja, mintha azt akarná mondani: ez az én igazi otthonom, világom. Ehhez az volt szükséges, hogy egész lelki életét a Szentírás érzéklésére és átélésére állítsa be. Van ennek a folyamatnak olyan része, amely az ő titka marad mindenkor. De valami nyomok vannak szavain, amelyek páratlanul világítanak rá Szent Bernátnak a Szentíráshoz való viszonyára, s ez: szavainak gyors és állandó szentírási asszociációs képessége. A Szentírás szöveg-tudása annyira birtokában van, hogy akármilyen szót ír le, mond ki, a Szentírás minden helyéről zajlik feléje a rá emlékeztető, vele kapcsolatos, hozzá rokon szentírási idézet. A Szentírás szavainak hangulata, eseményeinek légköre, természetfölöttisége egészen elborítja szavait. Innen árad ki belőlük csakúgy, mint róluk valami különös báj, kedvesség, kenet és illat, mintha egy égi Clairvaux virágos-kertjéből valók lennének.

Ez a nyelvképzelet aztán szinte már egy transzcendens világba hajlik át, amikor a misztikában olvad fel. A szavak tele lesznek a látás, csodálkozás, a tisztelet, az áhitat, a vigasztalódás, a

szeretet és az elragadtatás színeinek, ragyogásának drágaköveivel. A szavakból elmarad a föld, az igék helyébe az elvont szemlélődés lép, a nyugalom állapota következik, amelyet boldog és végtelen fény vesz körül. A szó már nem is beszél, szerepének vége, munkáját a látomás folytatja, amely mindenben meglátja az Istent. A világ belső összefüggését nem törvényszerűségek és nem filozófiai rendszerek magyarázzák, hanem az Isten jelenléte, amelyet a szeretet érez és lát meg. A szó művészetét átveszi az ének. Ide jut el nem az idő lépcsőjén, hanem érdemei évein át az öregedő Szent Bernát!...

Ne menjünk el egy kérdés mellett, amellyel azért tartozunk Szent Bernátnak, hogy még egészségben lássuk életét. Emberi ez az ő világa? Volt érzéke ahhoz is, hogy a transcendens viszonyításokon túl ki tudja és akarja fejezni mindazt, ami emberileg is jelentős ezen a világon?

A nevelő mester itt is Szent Agoston. Megáll az ember előtt s „grande profundum est homo!“ — sóhajtja róla. Szent Bernát is így látja az embert: „Mély az ember szíve és átláthatatlan!“ Ezzel az ember-érzéklésével éli át az emberi életet. Mindig problémáin át és problémáival együtt látja és érez vele. Nem fél a problémáktól. Mindaz, ami századát foglalkoztatta, megjelenik munkáiban, de mindig úgy, hogy ugyanakkor az emberi élet változásait is ábrázolja rajtuk. Ember-látása mégsem lesz sötét avagy leverő, hanem reális és igaz. Mintha csak azért lenne oly nyílt és őszinté, hogy ezzel igazolja optimizmusát, amellyel hitt az élet értelmében. Ismeri a megoldásokat, amelyeken százada emberei jártak a filozófiától kezdve a könnyelmű hédonizmusig, és részvétellel van hiábavaló kísérleteik iránt. Itt is jövőjáró tekintete van és olyan kérdésekre mutat rá merészen és megdöbbentően, amelyek sokkal nagyobbak, mint azok, amelyek kortársai figyelmét foglalkoztatták. Szent Bernát nyit rá a szociális kérdések nyílt sebére. Az elsők egyike, aki a munka-eszmény értékelő tiszteletével egyenlő megbecsülést kér a szellemi és a kézi munka hordozói iránt. Ő mond ki egy új fogalmat: az *amor socialis*-t, a szociális szeretetet, amelyet szembeállít az önző, a testi szeretettel. Szava úgy hat, mintha új programot akarna rábizni a történelem holnapjára, ugyanakkor egy új ember-típus kialakulását látná s már hallaná, hogy rálép az élet legforróbb útjára.

BOLDOG Szűzanya, Mária! boldog szüzességben és boldog alázatosságban! Páratlan szüzesség ez: a termékenység megdicsőítette és nem homályosította el. Csodálatos alázatosság ez: a szüzesség tilka megtermékenyíti, de nem rontja meg, hanem megerősíti és megnöveszti! Van-e valami benned, ami ne volna ámulatraméltó, egyetlen és hasonlíthatatlan?

Szent Bernát.

Szent Bernát

AZ ÉNEKEK ÉNEKÉRŐL MONDOTT BESZÉDEIBŐL

Minden lélek, jóllehet vétkekkel terhelt, bűnökkel lekötözött, csábításokkal fogva tartott, száműzetésbe zárt, testbe börtönözött, sárhoz tapadt, agyaghoz ragadt, tagokhoz kötözött, gondokkal szezegzett, fáradtságokban szétszórt, aggodalmakkal összeráncolt, fájdalomokban megtört, tévedésekben bolyongó, szorgosságban aggódó gyanakvásokban nyugtalan és végül idegen az ellenséges földön a prófétai szó szerint, halottakkal megfertőzött, az alvilágban lévő sorsára rendelt; jóllehet ennyire elítélt és ennyire reménytelen, mégis fel tud emelkedni. Nemesak meg tud enyhülni a megbocsátás és irgalom reményében, hanem merészkedhetik az Igével való lelki nászra, bátorzkodhatik az Istennel való szövetségkötésre, bizalommal törekedhetik az angyalok Királyával együtt a szeretet édes igájának viselésére... Az Igéhez való hasonlóság Óhozzá társítja a lelket, s Akihez hasonló természet szerint, legyén hasonló akaratban is azzal, hogy úgy szeret, amint az Ige szereti. Ha pedig tökéletesen szeret, lelki nászra lép vele. Mi vigasztalóbb ennél a hasonlóságnál? Mi kívánatosabb a szeretetnél, ami arra ösztönöz téged, ó lélek, hogy bizalommal lépj az Igéhez, az Igével állandóan egyesülj, az Igével barátian elidőzzél és megkérdezd minden dologról, hogy amire csak képes értelmed, arra merészkedjék akaratod? Valóban lelki és szent házasság szerződése ez. Keveset mondtam azzal, hogy szerződés: ölelés ez. Ölelés ez, amelyben az egy akarat egy lelket formál kettőből. Nem kell félni attól, hogy a személyek különbözősége valamiben is megesorbítja az akaratok megegyezését, mivel a szeretet nem ismeri a megalkodó tiszteletet (amor reverentiam nescit). Azt követeli Isten, hogy féljük mint Urat, tiszteljük mint Atyát és szeressük mint Jegyest. Mi ezekben a kiváló, mi az előbbrevaló? Neinde a szeretet. Nélküle a félelem büntetés és a tisztelet nem nyer kegyet.

*

Törekszel talán a szemlélődés nyugalmára, és ezt helyesen is teszed: ne feledkezzél meg azonban azokról a virágokról, amelyek a jegyes ágyát borítják az írás szerint. (Az Énekek éneke eme verséről beszél: Üde zöld nyoszolánk. 1, 16.) Gondoskodjál tehát arról, hogy a tiedet is körülvegyék a jó cselekedetek virágai, az erények gyakorlása mint virág hozza meg a szent nyugalom gyümölcsét... Tudd meg, hogy csak a parancsok iránti engedelmességnek jár ki a szemlélődés édessége... Elsősorban tisztítsd meg lelkedet a haragnak, viszálykodásnak, elégedetlenségnek és irigységnek minden szennytől, sietve távolítsd el szíved hajlái-

kából mindazt, ami a testvérek iránti békével és a feljebbvalók iránti engedelmséggel ellenkezik. Azután vedd magad körül mindenféle jócselekedet és dicséretreméltó tanulmány virágával

*

Vannak olyanok, akik szellemi munkában elfáradva és elbágyadva, mintegy lélekben megfogyatkozva, szomorúan járnak az Úr útjain, száraz és fásult szívvel fognak bele minden rájuk bízott feladatba... Amikor megtörténik, hogy valami ilyesmit szenvedünk, ha az Úr irgalmasan hozzánk közeledik azon az úton, amelyen járunk és elkezd beszélni az égről Ő, aki az égből van, elkezd énekelni nekünk valamit a mennyei énekből, szólni Isten országáról, az ország békéjéről, az örökkévalóság békéjéről, az örökkévalóság életéről: mondom nektek, hogy vinni fogja ez az örvendező elbeszélés az aluszékony és lusta lelket, úgyhogy a hallgató lelkéből elűz minden húzódozást, testéből minden fáradtságot... Mintegy szól hozzánk az isteni Jegyes, ha Róla, dicsőségéről, szépségéről, erejéről és hatalmáról elmélkedünk. Ha szomjuhozó értelemmel forgatjuk tanúbizonyságait és ajkának itéletét, törvényéről elmélkedünk éjjel és nappal, biztosan jelenvalónak, hozzánk szólónak kell tudnunk Őt, hogy ne fáradjunk el a munkában akkor, amikor beszédében gyönyörködünk.

*

Ha érzem, hogy megnyílik értelmem a Szentírás mélységeibe való behatolásra, vagy azt, hogy a lélek bensejéből a bölcsesség beszéde tör elő, vagy azt, hogy a belémöntött világosság felfedi a hit titkait, vagy azt, hogy kinyílik előttem az égnek egész szélessége és lelkembe az elmélyedés gazdag erője hull, nem kételkedem, hogy jelenvan az Ige... Ha egyúttal belém ömlik valamilyen alázatos, de egyúttal túláradó belső áhítat, úgyhogy a megismert igazság szeretete a hiábavalóságok állhatatos utálatát és megvetését kelti fel, nehogy a tudás felfuvalkodottá vagy a látogatások gyakorisága kevélykedővé tegyen, akkor érzem az atyai bánásmódot és nem kételkedem, hogy jelenvan az Atya.

*

Az Ige elém jött (milyen ostoba vagyok, hogy elmondom ezeket a dolgokat!), és többször jött el. Bár gyakran meglátogattott, nem tudom pontosan meghatározni a pillanatot, mikor érkezett. De érzem, erre emlékszem, hogy ott van. Néha előre megéreztem, hogy jönni fog, de sohasem tudtam megérezni sem megérkezését, sem távozását... És mégis megtudtam, hogy igaz, amit olvastam, tudniillik, hogy benne élünk, mozgunk és vagyunk. Boldog az, akiben ő lakik, s aki tőle mozdítatik és általa él. De minthogy az ő utai megfoghatatlanok, azt kérdezitek tőlem, honnan tudtam meg, hogy jelen van. Mivel ő telve van étellel és erő-

vel, mihelyt megjelenik, felébreszti elaludt lelkemet; megindítja, megpuhítja, megsebzí szívemet, amely kemény mint a kőszikla és igen beteg; kezd kitépni és rombolni, ültetni és építeni; megöntözi azt, ami száraz, és megvilágítja azt, ami sötét; kinyitja azt, ami be van zárva, felmelegíti azt, ami hideg, kiegyenesíti azt, ami görbe, lesímitja azt, ami göröngyös, olyan szépen, hogy lelkem áldja az Urat, és minden képességem dicséri az ő szent nevét. Így tehát, amikor isteni Jegyesem szívembe lép, nem teszi külső jelekkel érezhetővé eljöveteleit, sem szavának hangjával, sem lépéseinek neszével; nem mozdulataiból, nem is érzékeimmel ismerem fel jelenlétét, hanem, amint mondottam nektek, szívemnek megmozdulásából: mikor irtózás fog el a bűn iránt és a testi gerjedelmek iránt, akkor felismerem kegyelmének hatalmát; mikor felfedezem és megsíratom elrejtett büneimet, akkor megcsodálom bölcsességének mélységét; mikor megjavítom életemet, akkor tapasztalom jóságát és édességét, és bensőm ujjászületése, ami ennek gyümölcse, megérteti velem az ő szépségét...

Mindez azonban, mihelyt eltávozik az Ige, tüstént bágyadtan kezd elernyedni és kihűlni, mintha csak a forró edény alól vennéd el a tüzet. Számomra is ez az eltávozás jele: szükségképen szomorú lesz a lelkem, míg ismét vissza nem tér és szívem újra fel nem melegszik.

VADÁSZAT

*Apám megy elöl, én utána,
Köröttünk halkán sír a nád.
A csillagok között kiáltva
húznak a fáradt vadkacsák.*

*Lapulj a nád közé, le gyorsan!
Néhány szorongó pillanat,
s egy vad a szédülő magosban
forogni kezd a hold alatt.*

*Csobbán a víz lábam nyomában.
Előbb is csobbant, hogy a holt
kacsának vére lent a sásban
a szikes vízzel összefolyt...*

*S mentünk tovább. Nem is figyeltem
a többit, mily riadva szállt!
Hogy rázták le vad rémületben
a szárnyukig szökő halált!*

Csanád Béla

A KATEDRÁLIS

Irta Azorin

Nyolevan esztendővel Krisztus születése előtt, a rómaiak idejében tágas, jól megalapozott, háromrészes épületet emeltek, tornaterennek és nyilvános fürdőnek. Ifjak és ifjú lányok merítették egészséges testüket a medence hűvös vagy langyos vizébe; s talán egy római, túl élete delén már, fáradtan és fakón, Rómából számkivetve, költészet és szobrászat kedvelőjeként Vergilius szavait mormolta maga elé e csarnokokban:

Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Vivite felices, quibus est Fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.

Búcsút véve imígy szóltam s a szemem csupa könny volt:
Boldogan éljétek, ó ti, akiknek a sorsa betelt már;
Minket a végzet még tovahív, s mely útra, ki tudja...

A fürdőt úgy építették, hogy áljia az időt; kétszáz esztendővel később egy gót király palotájának választotta; 951-ben egy másik király ősei palotáját templommá alakíttatta át. A középső hajó fejenél oltárt állíttatott Miasszonyunk tiszteletére, a mellék-hajók végében pedig egy-egy oltárt a szent Apostoloknak és Keresztelő Szent Jánosnak. 996-ban a szaracén Almanzor kezére került a város, barbár csapatai mindent elpusztítottak. Falakat és házakat döntöttek le és földúlták a templomot is. Lámpáit átvitték Kordovába. 1002-ben Frumonio püspök helyreállította az épületet. Egész vagyonát erre a kegyes műre áldozta; az ódon s most újra megifjodott szentegyház körül házakat építtetett a székesegyház papjainak, mert ezek akkor szigorú visszavonultságban éltek. S azután változatlanul maradt minden a tizenkettedik századig. Akkor virágzott ki Európában a büszke gótika: az akkori püspök, Ordone a régi helyébe új, gótikus dómot akart emelni. Ez IX. Alfonz és Donna Berenguela uralkodása alatt történt. Diego de Prado mester készítette el a katedrális terveit; az építkezés száz esztendeig tartott.

Nemesen, előkelően hatott az új katedrális. Tornya fehéren vált ki a kék égből; esős napokon vas torkukból kutyák, sarkányok, farkasok és törpék okádták a csobogó patakokat. A tizennegyedik század derekán meg kellett újítani a déli és a nyugati homlokzatot; ahogy az egyik nagy kőköckát fölemelték, egy századokkal azelőtt otffelejttét faoszlopot találtak mögötte. Az északi homlokzat bizonyult a legtartósabbnak; ezt sosem korbácsolták heves viharok; észak felé terjedt a helység is, innét nyílt a nyergesek, üvegfúvók és kádárok utcája. 1564-ben a déli főfronton

hatalmas párkányzatot emeltek; domborművei az angyali üdvözletet ábrázolták. Negyven évvel később észrevették, hogy a kereszthajó fölötti boltív veszélyben forog: a négy főoszlop kifelé hajolt. A nép vakmerő építőmesterek fondorlatának tulajdonította a dolgot; később kiderült, hogy az elhajlásnak az elégtelen alapozás volt az oka.

A katedrálisnak nem volt kupolája, más katedrálisoknak viszont volt. A káptalan s a nép egyaránt azt kívánták, templomuk se szűkölködjék tovább ezen ékesség nélkül; 1603-ban nekifogtak a kupola építésének. 1612-ben megszakadt a munka. 1712-ben, Szent Jakab apostol napján, július 25-én litánia után váratlanul bedőlt az egyik kápolna; egy idő óta megfigyelhették, hogy a külső fal erősen berokkan. 1775-ben történt a rettenetes lisszaboni földrengés; a földlökések messze vidékre kiterjedtek. A főhomlokzat rozettájának üvegtáblái kitörték, a falakon számos repedés támadt; ebből az időből való sok kisebb-nagyobb javítás. 1780-ban Don Juan Garcia püspök átépítette a régi majmos-kaput, a faragott állatok, melyeknek viselkedését túlságosan illetlennek találták, sorra eltüntek; mindent levertek, ami régi volt s helyette új kapu született hamisítatlan görög-római stílusban: élő ellentmondás az egész katedrálisnak. Echano püspök igen jámbor ember volt, tele rendíthetetlen angyali jósággal; az égi szerelem lángja lobogott benne s a földies művészetnek még az árnyéka sem fért hozzá. 1830-ban a villám bezúzta az egyik ablakot; ezután még néhány üvegmozaikot eltávolítottak és egy sereg ablakot befalaztak.

A katedrális fölött a gyöngéd enyészett varázsa lebeg. Két torony — az egyik kész, a másik befejezetlen — támogatja a főhomlokzatot; kis tető fedi a félig fölsvont építményt. A katedrálisnak három kapuja van: az üvegfűvők kapuja, a bocsánat kapuja és Echano püspök kapuja. Kápolnai különtéle nevet viselnek; ott az Esquivel család kápolnája, a Monteron család kápolnája, a Szűzanya ötödik fájdalmának kápolnája, a Vigasztalás kápolnája, a Szent Szemfödő kápolnája. A Vigasztalás kápolnájában alussza örök álmát Mateo Fajardo, a neves jogtudós, „A törvény virágoskertje“ című mű szerzője. A Monteron család kápolnája, Don Gil Gonzalez Monteron alapítása, a reneszánsz korából való; építése 32.000 moravédiba került. Fölrata így hangzik: „Don Gil Gonzalez Monteron, Kasztília helytartója, Nebreda ura tette le e szentély alapkövét; fia, Don Luis Osorio, Marques de los Cerros fejezte be 1530 március 15-én“. A padlón, a terem közepén egy márványkövön, mely egy sirt takar, halálfej s két keresztbetett csont alatt ez olvasható: „Itt az élet csendben áll“. Az Esquivel család kápolnájában pihen Don Cristobal de Esquivel és számos leszármazottja. Don Cristobal de Esquivel 1553-ban részt vett Arauco elfoglalásában; felesége ama kevesek közt volt, akiknek sikerült a bennszülöttek váratlan támadásától halálra rémült La Concepción városból megmenekülniök. Ereilla fölséges versekben beszéli

el, hogyan futottak a riadt asszonyok hegyen-völgyön át, „piszkosan, meztéláb, siettükben fölkapva szoknyájukat“. Don Cristobal és felesége Spanyolországba való hazatértük után alapították ezt a kápolnát.

A sekrestye hosszú és keskeny. A boltíves menyezeten száz és ezer köböl faragott torzkép kapaszkodik fölfelé; a roppant tömegben nincs két hasonló arc; mindegyiknek megvan a maga fintóra: ifjúnak és öregnek, férfinak és nőnek, boldognak és boldogtalanoknak. A sekrestyében régi miseruhákat és pluviálékat, imatáblákat és oltári edényeket őriznek. Az egyik miseruha a tizenharmadik századból származik. Szeszélyesen ékes mintáit a legfinomabb arany szállal hímezték a sötétvörös alapra. A pompás munkát Castelar is megcsodálta, amikor egyszer megtekintette a katedrálislist. A nagy szónok szertelen dícsérettel halmozta el a művészi ruhadarabot. Azóta így hívják: a Castelar miseruhája. A sekrestyében őrzik a jóságos Echano püspök sárgarézből és csiszolt üvegből való mellkeresztjét is.

A levéltár egészen magasan van; keskeny lépcsőn kell fölkapaszkodni és sok sötét, szűk folyosón végigbotorkálni, míg odáig jut az ember: a nagy mahagóni ládákkal teli tágas szobába. A ládákbán jegyzőkönyvek és vén fóliánsok alszanak. A tető alatt apró ablakok nyílnak. Középuított nehéz asztal áll. A lábszőnyeg egyszerű gyékényfonadék. Mély esönd lélezkzik itt; a terem nyugalmát semmi nem zavarja.

A katedrálisban vannak kamrák, padlások, ládák, tele ócskaságokkal, szúrágta festett deszkákkal, baldachinokkal, emelvényekkel; püspökszentelénen szolgáltak valaha. Nyurga ciprus, néhány lonccserje és rózsabokor tenyészik a kis udvarban. A keresztfolyosón a Szeplőtelen Szűz kápolnája nyílik; oltárának egyik szárnyán, mely ma már csonka, porlepte és kopott, úgy mondják, a Szűzanya mellett ott álltak lefestve mind a Katolikus Királyok. Dudva veri föl az udvart; verebek csivognak ott naphosszat; ha beesteledik s az első csillagok kigyúlnak, a bőregerek elhagyják oduikat és nesztelenül rójják zezzugos köreiket.

A katedrális fölött a gyöngéd enyészet varázsa lebeg. Vihar, izzó szárazság, eső és hó őrli lassan. A homokkő észrevétlenül morzsolódik; az erős oszlopok megbicsaklanak; a lezuhogó esővíz mély lyukakat váj a falakba és kirágja a vakolatot a kötömbök közül. A katedrális századról századra ugyanaz marad és mégis mindig más; együtt változik a nap óráival, más és más képet ölt az évszakokkal. Sűrű hóhullásos napokon a csúcsokat, íveket, csurgókat, virágdíszeket, ékítményeket vastagon fedik a tiszta pelyhek; fehérre nyúlik a fehér város fölé a katedrális. Ha esik az eső és az utcákon szakadatlanul hörögnek a csatornák, a zápor fátyola mögött elmerülve dereng a katedrális. A környék távoli dombjáról holdas éjszakákou a világos ég háttéréből sejlik elő a katedrális tornya. És hány és hány nyári nap áldott déli esönd-

jében ballagtunk végig könyvvel kezünkben a keresztfolyosón, körben a rózsás és ciprusos udvar körül!

Ismeritek a spanyol városok látképeit, melyeket 1870-ben vett föl Laurent? Ezek a látképek ma már zöldesek és megfakultak; de éppen öregségük adja meg elmondhatatlan varázsukat. Egyikük városunk panorámáját mutatja; tornyok, erkélyek, tetők, kiszögellések, kupolák, utcák hullámzó tengerét látni; s a házak zürzavara fölött méltóságteljesen emelkedik a katedrális. A városi táj falai közül itt-ott, rejtőzködő udvarokból fák koronái bukkannak elő. Ha jobban szemügyre vesszük a képet, kivehetjük rajta egy magas ház homlokzatát. Előtte tágas tornác húzódik, faragott karfával. Nehéz, csillogó üvegablakos ajtó nyílik e tornáera. Tetőket, távoli ablakokat látni onnét, és a háttérben a katedrális tornyát. A ház hatalmas szobáiban, vörös szőnyeggel borított folyosóin olykor fáradt, száraz köhögést hallani; s ablaknyitáskor minden reggel egy férfi szeme figyelni onnét a katedrálisra.

Ott, ahol most papok és katonák sírjaival a katedrális áll, kétezer évvel ezelőtt egy római talán Vergilius verseit mormolta maga elé.

Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis...

BOLDOG aki föl-tud emelkedni a szeretet negyedik fokára. oda, ahol az ember már nem szereti önmagát, csak Istenét. Testünk, sárból gyúrt edény, vérünk, ez iszapos folyam, mikor tua végre ekkora csodát befogadni? A lelket elragadja az isteni szeretet; elfeledkezik magamagáról s egyenest Istenhez siet, egyesül vele, eggyé lesz a Lélekkel s így kiált föl: „Testem és szívem elhamvadt, Uram, szeretetem Istene s örökkévaló örökségem!

Szent Bernál

MIKOR az Ige eltölti lelkemet, semmiféle mozgással, semmi féle külső élménnyel nem tudatja jelenlétét; csupán a szívem titkos remegése sejteti őt. Bűneim elmenekülnek, testi kívánságaim meafékeződnek; így tudom meg erejét. Lelkiismeretem megvilágosodik és szemrehányásokkal illet; így tudom meg mélységes bölcsességét. Viselkedésem, ha csak egy jöttányival is, de megjavul. ezen mérem meg jóindulatát. Lelkem megújhódik, a benső ember átalakul, és mintha a fényesség árnyéka terjedezne bennem.

Szent Bernál

A KÖVEK ATYJA

Irta Ijjas Antal

1.

A repülőmotor dörgése, amelyről úgy tetszett még az imént, hogy visszhangozva veri vissza a kopár sivatagi ég kupolája, most váratlanul elállt s a gép kettőt zuhant. Először függőlegesen egyet, lefelé, majd vízszintesen másikat: előre, siklórepülésben. A műszertábla előtt ülő vezető hangja kissé habozó és bizonytalan volt a mikrofonon át az utasfülke kopott, barna bőrülésein eddig bóbiskoló, de most a rázkódástól felébredő egyetlen utashoz: — A motorral van valami... De már nem zuhanunk... — s az üvegen át látni lehetett, amint lassú, nyugodt mozdulatai egyzerre viaskodtak kétfelé: hogy a IV.-es transzszaharai járat Tbilivi felé tartó parancsnoksági kis C. 32-esének acél és aluminium testét a levegőben tartsa motor nélkül is — és hogy a motort beindítsa. De mind a négy oldalon, az üvegmezőnyökön át, az ég lassan, egyenletesen távolodott, a föld pedig gyorsan, időnként ugrásszerűen megnövekedve, kerengve közeledett. Du Perrier gyomra, úgy érezte, fölszáll; valamit érzett a homlokán s az állán, és odanyúlt — a verejték vastag, szivacsos álarca volt s mintha csak a mozdulat idézte volna föl, villámgyorsan, akár egy filmizelőt rohanó képszeletei, összefüggés nélkül jutott eszébe egy csomó dolog: a telefonok és csengők gombsorai otthon, párizsi hivatalának íróasztalán — Marion a kormány mellé bújik be az autóba és térdei még karesőbbak a harisnya sötétarany szövésétől — az állomásépület, amikor először érkezett oda, még huszonöt évvel azelőtt, közönséges modern kis állomásépület, rajta sablonos betűkkel a felírás, *Karhago*, s az álmosan fénylő sínek, köves vasúti töltés a délutánban — a tafileleti repülőtér, ahol a gépre száll s a búcsúztató tisztek laza újjai a sapka mellett. — Le tudom vezetni a gépet — hallotta újra a vezető nyers hangját; alant a mélyben, parányian és ferdén, a kövek sivatagsárga lapján és fekete foltjai között megpillantott valamit, ami úgy tűnt fel, mintha néhány pálmafa lett volna, meg bozótosoport, köztük néhány apró épület fehérsége. Jobb felé a horizonon mint valami rozsdaszínű és sötétlila fűrészfogak sora, a Hoggar hegység a délutáni napsütés árnyékában! — A Kövek kútja oázis! — dörögte a mikrofonba az üveglapon túl a pilóta, s érezni lehetett, hogy szédítő gyorsasággal közeledik a föld: felig nyitottra esavart oldalablakokon keresztül forrón süttött be a levegő. — Megvan! — nyugtatta meg utasát a vezető, s már érezték is a zökkenést, a gép tömör gumikerekei a köves sivatagi mezőn száguldtak végig, ide-oda dobálva az aluminium, üveg és bőrlakományt. miut valami keskeny, hosszú autóbuszt, szédítő kanyarulatba fog-

va. A pálmafák, bozótesoportok és a két-három fehérítő vályogház eltűntek az egyik, vagy felbukkantak a másik oldalon; a gép megállt. Úgy tetszett, mintha pillanatoknak is töredékrésze telt volna el és a pilóta már nyitotta is kívülről az ajtót. Du Perrier öntudatlanul, mint az alyajáró szállt ki s csak szédülése, megrogvadozó léptei térítették magához. — Túlgyorsan jöttünk le! — állapította meg vigyorogva a vezető, de az ő szőrös és gorillaszerűen széles arca is verejtékes volt. A beszédében nem volt semmi mentegetődzés, inkább parancsoló erély: — Nekem azonnal a géphez kell látnom. Lamotte atya oázisán vagyunk. A házáig csak néhány száz lépés... Kérem, látogassa meg addig is... — Azután mintha csak észrevette volna, mennyire majdnem nyers és fölényes, megkérdezte egészen máskép, udvariasan, majdnem gyengéden a gép forró aluminium falának támaszkodó őrnagyot, akinek kemény, súlyos eleganciája annyira elütött az itteni sivatagi tiszték lomposágától: — ... Vagy parancsolja, hogy elvezessem odáig, őrnagy úr!?

Az rámosolygott azzal a nyílt, súlyos és elbűvölő kedvességgel, amelynek lefegyverező volta egyéniségének és karrierjének egyik titka volt: — A jelentést persze megírjuk, őrmester, és nem szeretném, ha az állana benne, hogy a leszállás után engem kellett Lamotte atya kunyhójáig támogatnia! Erősebbet akarok szívnii, mint ami nálam van, kínáljon meg a maga cigarettájából!

— Önnel — mondta az őrmester vidáman — egészen különös öröm együtt lenni. Sajnálom ezt a kis balesetet. Amíg egy cigarettát elszív, éppen odaér. De markoljon bele a dobozba, mert nem tudom, tart-e dohányt Lamotte Atya a háznál. Furesának találám, ha nem lenne itthon, mert mindig itthon van, és még nem bujt elő!

Valóban: végtelen csönd és üres lángolás az oázison. A cigarettá az ujjait perzselte, amikor elhaladt a kaktuszszerűen húsos és tüskés, vastagbőrű, magas sivatagi bokrok mellett, amikkel körül volt ültetve a kút, s az öt nyomorúságos pálmafa alkotta kertudvar szélén át a legnagyobb vályogkunyhó szélesretárt nyitott ajtaja felé ment. A vakító fehérre meszelt oldal- és homlokzati falak közepett, mint valami sötét, szétnyílt, alacsony ajak, olyan volt a bejárat, — és a küszöbén meghökkenve megállott. Nyílt oldalával egy apró kápolna tárulkozott a sivatag felé. Egyszerű, de csipketerítő oltár, fából való aranyozott tabernákulum, vörösuvegű, égő olajmécs, egy különös óriási feszület, ez volt minden berendezése. De abban a feszületben volt valami olyan lenyűgöző és rendkívüli — szinte szétvetette maga körül a kis kápolna kezdetlegesen tarkára mázolt vályogfalait. Az első pillanatban el lehetett nevezni így: A Tuareg Krisztus. A középső Szahara bennszülöttjeinek vonásaival ábrázolta a Megfeszítettet, ezekkel a hatalmas, kemény sivatagi vonásokkal, — s az egész test be volt festve azzal a fekete-barna színnel, amilyené a nap-

fény és a sivatag égetik ezredévek óta az ittlakók bőrét. Itt tártá szét karjait a sivatag felé — s közben mint valami eleven tabernákulum, úgy fogta körül tűzzel és arannyal a délutáni sugárzást, amely elteltette apró templomát. A férfi rossz lelkiismerettel tisztelgett, most be kellett volna mennie egy pillanatra... „ad altare Dei... *ad Deum qui laetificat juventutem meam!*“ Az árnyékok vető oldalra került, végigment a néma, szürke, forró árnyékon, amelyben dühös légyfelhők zümmögtek. A sarokban majdnem megbotlott: piszkos kék ruhájában egy szakállas, vén bennszülött üldögélt a fal tövében, úgy tűnt föl, mintha aludnék, de mikor az arcába pillantott, látta, hogy vak, a szemhéjai bemélyedve simultak kifolyt szemüregreire és felemelni sem tudta őket, de azért úgy emelte arcát az idegenre, mintha látna:

— Üdvözlégy Uram! Fordulj oldalt és lépj be! Ő nagyon beteg! De már reggel óta várja érkezésedet a Kövek Atyja. — Mikor kimondta a nevet, keresztbe tette mellén karjait.

2.

Innét, a kápolna hátsó falához ragasztott vályogépület sarkáról már föltáruul az ember előtt a Kövek Kútja oázis igazi belsősége: szétszórva néhány további pálmafa és kisebb-nagyobb építmény, az egyik afféle kemence; két bódé; egy kecske meg egy baromfiól; két üres galambduc, egy fedett üres teveállás, meg ez a három oldalon körülkerített és befelé kurtán előrenyúló alacsony tetővel ellátott épület, amit erről a különös és gyanús helyről időnként szóló jelentések nagyzóloan „khán“-nak neveztek s ahol megpihenhettek, vagy akármeddig el is tanyázhattak az idetvedt arabok, meg a szökött légionáriusok. Lamotte atya — őt hívta az egész Szahara arabul a Kövek Atyjának — szökevények hirhedt támogatója volt s a kerület kormányzata éppen ezért nyiltan utálta, rossz viszonyban volt vele. A mostani véletlen látogató jól tudta mindezt; párizsi íróasztalán nem egyszer feküdtek a Kövek Atyjáról szóló feljelentések és tájékoztatók; a létét Párizsban is éppen hogy csak megtűrték, ezt viszont kikényszerítette az egész ember furesa rendkívülisége: valamikor geográfus-történésznek indult, a kutatásai kedvéért lépett a szaharai hadsereg tisztikarába, és lett annak egyenesen legtudósabb tisztje, megtisztelő tudományos beosztásokkal s zavaros, ma már bizonytalan események után egyszerre csak történt vele „valami“, iemondott a rangjáról és eltűnt; majd évek múlva előkerült, mint fölszentelt pap, letelepedett itt a Szahara szívében és nem csinált egyebet, mint itt él az általa teremtett oázison, amitől a nevét is kapta. Valóban nem tett egyebet, mint itt élt. Az „Afrikai Szekció“ hivatalaiban nem volt olyan öreg osztályfőnök vagy beosztott, aki ne mint a Szahara katonai kormányzatának problémáihoz tartozó leltári darabot vette volna át elődeitől. Mivel

még akkor jött, amikor ez a hely itt még nem volt pacifikált terület, respektálták a foglalási jogát, meg azt, hogy apostoli vikáriusi jogot kapott a Hogartól keletre élő törzsek területére, ahol a tuaregek nagyon szeretik. „Fogj egy körzöt, szurd le a Dzsezirat el Hágár helyén, tágítsd a szárát háromszáz kilométerre és vonj egy kört vele, — a terület nem a kormányé, hanem az Abu el Higaráé, Lamotte atyáé!” — ez a mondás járta a Szaharai Szekcióban. A kormányzat kezdetben megpróbálkozott azzal, hogy felhasználja befolyását a törzsekre és a sejkekre, Lamotte atya azonban nem avatkozott bele a politikába! Láthatóan nem is téritett. Már huszonöt éve volt ott, amikor egyik igen fényes rozettát viselő hivatali látogatójának minden ironia nélkül vagy alázat nélkül, egészen magátólértetődő természetességgel mondta meg, hogy egészen addigi működése alatt nem keresztelt meg több mohamedánt, mint egyetlen haldokló öregasszonyt. „Hát akkor miért van itt?” — kérdezte a fényesrozettás látogató. „Attól tartok — mondta ő erre minden sértő él nélkül, nagyon kedvesen. — Önök nem tudnák megérteni!” Valóban nem értették meg, de megkísérelték megérteni abból, hogy ez az ember kétségtelenül szent volt, a „Szahara szentje“, ahogyan emlegették, e vonatkozásban is kicsit gyanakodva, mert ehhez a nevéhez is valami olyan mellékíz tapadt, mint a mohamedán marabutokéhoz.

3.

Zsinórra függesztett tarka fagolyók, mint valami nagyszemű durva gyöngyosor, lógnak az ajtóbejárat helyén, a látogató útja szabad, csak a golyósorokat kell szétvonnia, hogy egy félhomályos, majdnem sötét szobába lépjen. De Du Perrier az első pillanatban azt akarta kérdezni, hol van Lamotte atya, mert az ágyban, a magas ágyfejdeszkához támaszkodva egy öreg tuareg ült és sóváran égő, majdnem vad szemekkel bámult az ajtónyílásra. S az őrnagy abban a pillanatban tudta, hogy ő az: a sötét és megtört pillantásban a láz tündökölt, két felemelkedő kezéből dőlt a forróság, s tétova, gyöngé hangon így szólt franciául:

— Isten hozta végre! Már attól féltem... — nem tudta befejezni s a látogató zavartan állt, — Bocsásson meg, ha rosszul értene, de már oly régen nem tudtam beszélni senkivel sem... az anyanyelvemen.

— Tuaregül vagy arabul akar... — kérdezte udvariasan a másik, de elnémult a részegződött pillantástól. — Ügy örülök, hogy valaki... — suttogta a gyöngé hang, valóban szinte tört franciásággal, mintha valami idegenjkü beszélne ezekkel a szavakkal; a kemény, nagy cserepes száj, amely ezeket a szavakat formálta, évtizedek óta szokta még átlöködni küszöbén a tuareg-beszéd nyers torokhangjait. Közben a szemei lázasan esillogva vizsgálták a tisztet, aki előtte állt; a középtermetűnél magasabb, erős,

széles vállú férfi volt, csodálatosan szabályos vonásokkal, sárgás bőre s kiülő, erős fekete szemöldökei fölé símán hátradomborodó, kopaszodó, hatalmas esontkupola szökött s az ember pillantását az ragadta magához, mint valami sisak, — ...Még inkább örülök annak, hogy éppen ön... — s az erőfőlen lehellet újra megpihent.

— Boecásson meg — kérdezte lágyan és óvatosan Du Perrier — én természetesen ismerem önt... persze hallomásból... De ön nem tudom... — megállt, mert a másik arc kemény vonásait most feloldotta, vagyis inkább széttörte egy udvarias mosoly:

— Hetekkel ezelőtt tudtam már, hogy itt van és megéreztem, hogy most találkozunk, És ki ne ismerné önt, szintén legalább hallomásból, őrnagy úr, a Szekeió helyettes osztályfőnökét, a Szahara...

— ...Szürke Excellenciását, ahogy rólam mondani szokták — segített befejezni a mondatot a fiatalabb férfi, udvariasan és irónikusan. — Nos, örülök, hogy hivatalos utamon, ha ebből a kényszerleszállásból is, alkalmam van találkozni és megismerni önt, sajnálom, hogy ilyen betegen... Tbilisiben, ahová készülök, van valami kis gyarló helyőrségi kórház és egy-két jobb katonarvos. Legjobb volna, ha gépemre tudnám venni önt. Bőségesen van hely.

Amíg beszélt, észrevette, hogy a másikuak szemei lezárultak, olyan símán s most olyan nyugodt és kiegyenlített arcvonások fölé, mintha aludna. A kezéhez nyúlt, hogy megnézze lazát és megpróbálja fölébreszteni; a száraz, öreg férfikéz szinte égetett. Ez már a haldoklás volt, utolsó kísérlete a testnek, hogy a halál hidege ellen összegyűjtse és harchavássa az élet minden melegét.

— Ültessen magasabbra! — mondta a haldokló anélkül, hogy kinyitotta volna a szemét. — A betegség váratlanul jött... nem tudtam senkit értesíteni... kérem... gyóntasson meg és oldozzon fel... megvan rá a joga, *in articulo mortis*.

Az őrnagy keze lehullott a forró esuklóról. Ha ismerte őt hallomásból a haldokló, akkor persze azt is tudnia kellett róla, hogy pap volt és hogy tizenöt éve élt házasságot. — s éppen ennek vonakodása volt, ami megmozdult benne: ezek az újjak, amelyek egy asszony testéhez érnek napról-napra, hogyan emelkedjenek fel a feloldozás jelére, s hogyan mondják el a büntől való feloldás szavait ezek az ajkak, amelyek napról-napra belemaródtak abba a tüzes, de most már évek óta megalázó és meggyalázó kalandba, Marion esőkjának örvényébe? Az asszonyi test volt az, ami kirajzolódtt elötte, mint valami ellenkezés, a karesú, fehér, lágy és varázslatos derengés, a szem első éveik éjszakáit olyan esztelen forró boldogságba zárta karjaival.

— ... Ha jól esnék önnek, hogy stólat is viseljen — mondta tovább a haldokló — akkor ott... — s a kéz intését követve az őrnagy habozás nélkül arra felé fordult és leakasztotta a lila stólat a falról a deszkatérdeplő s a fészület mellől, — ez a fészület

let ugyanolyan rendkívüli volt, mint amilyent ott elől, a sivatag felé tárt kápolnában látott, annak kisebb mása: ismét a Tuareg Krisztus. — Egy légionárius, volt szobrász, akit itt rejtgettem... — adta meg kérdés nélkül a magyarázatot a gyöngye hang. — ... de ismét kérem önt, ültessen kissé magasabbra... Atyám.

Az őrnagynak le kellett hajolnia, hogy átkarolja, s közben ugyanazzal a mozdulattal, amellyel a papok szekták egymást üdvözölni, odaértette arcát a haldoklóéhoz, jobbról és balról:

— Köszönöm önnek, hogy engem, a bűnös papot bizalmára méltat! — és vállrozztái fölött a lila stólával melléje ült az ágyra. Jobbjának újjai azzal a mozdulattal emelkedtek áldásra és ajkai olyan pontosan mondták el a gyóntatást bevezető szavakat, mintha nem is mult volna el másfél évtized azóta, hogy mind ezt utoljára tette.

— Nagy bűnös voltam — mondta ekkor a haldokló váratlanul csengő, kristálytisza hangon — leteszem az ön kezébe életgyónásomat: Gyónom a mindenható Istennek, Szent Péter és Pál apostoloknak és minden szenteknek és Isten helyett tenéked...

4.

A sivatagi füvel megtömött keshedt matráczsák alatt érezni lehetett az ágydeszka keménységét, s a férfi, aki Isten helyett. Szent Péter és Szent Pál apostolok és minden szentek helyett ott ült, őrnagyi egyenruhában, vállán egy majdnem szintelenné kopott rongyos stólával, alig tudta szemeiből leküzdeni a könnyek égető szúrását. Figyelmesen hajolt az ajak fölé, egy emberélet fölé, amelyből gőz- és füstfelhőként csaptak arcába a bűnök, a saját életének bűnei. Mi lehetett az, ami ezeket visszafordította, éppen ellenkezőjükre úgy, hogy ennek a férfiéletnek útja ide vezetett a sivatagi életszentség magányába és tüzébe?

— ...Éveken át sokat, nagyon sokszor viaskodtam az isteni kegyelemmel, mielőtt engedtem volna neki... — gyónta a haldokló, mintha csak a kérdésre adta volna meg a választ és kissé megpihent; a gyóntató pedig lehajolt a láztól sorvadt száraz, öreg, tuaregszínű kezekhez, megcsókolta mind a kettőt: — Az volt a fontos, hogy végül engedett neki, atyám! Pihenhet kissé s majd folytassa, ha van még mit mondania!

— Van! — mondta a haldokló és tovább beszélt még egy darabig, majd elhallgatott és kis idő múlva hozzátette: -- Mindent elmondtam, amire emlékszem s amire nem emlékeztem volna, most belefoglalom szándékban. Teljes szívemből szánom és bánom...

— Most oldozom fel! — figyelmeztette az lágyan, s a feloldozó mozdulat és a szavak telve voltak azzal az erős méltósággal, amelyet tizenkilenc század áhítatából szívtak magukba s amelyet

kiárasztottak mint valami vakító sugárzást. — Elégtételül elimádkozik értem egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet.

A beteg csak lehelni tudott: — Igen, azonnal megteszem, nagyon fáradt vagyok! — szinte magától csúszott fekvésbe; a feje semmivel sem pihent magasabban, mint a teste; az öregek és a vérszegények tudnak csak aludni így, s kora mellett valóban az is lehetett, vérszegény, — a láz s a napsütéstől barna bőrpigment felületes színe alatt az arca fakó volt, s amikor barátságosan mosolyogni próbált, látszott, hogy az inye olyan fehér, akár az ujságpapír. Ki tudná megmondani, hogy ebben a mosolyban mi volt a rendkívüli? — Ha egy kicsikét alszom, ne ijedjen meg... — mondta — tudom, csak éjjeltájban fogok meghalni... igen nem bánom, foghatja a csuklóm... — a szemei lecsukódtak és máris imádkozott. Úgy imádkozott, ahogy Loyolai Szent Ignác ajánlja az egyetlen Miatyánkra vagy Üdvözlégyre terjedő imádkozás legerőteljesebb módját, a „Harmadik Imamódot“ — „*Tertius modus orandi per mensuram, sive in numerum, ad modum rhythmi*“ — a ki- és belégzés között kiejtett egy-egy szóval s a gyóntató férfi csodálkozott, hogy ennek a testtől már-már búcsúzó léleknek, a láztól felemésztett testnek s a majdnem teljesen vértelen agynak még van elég ereje ehhez a rettenetesen fárasztó imádkozási formához... Fogta a beteg csuklóját és hallgatta, hogyan küzdi magát végig egymásután a Miatyánk és Üdvözlés szavain. A beteg pedig nem is érezte, hogy a csuklóját fogják s azzal a robajlással sem törődött, ami beszállt néha kívülről, nem tudta, hogy az őrmesternek sikerül már-már beindítania a motort; úgy tünt fel neki, mintha időnként a lelke akarna elszakadni a testtől valami döngés zajának kíséretében, neki azonban még feladata volt, még végigmenni az Angyal szavain és az Egyház felkiáltásán, a bűnösök menedékéhez: Imádkozzál... éretünk... bűnösökért... most... most... és halálunk... óráján! — s amikor ennek végére ért, az öntudatért való szinte kegyetlen küzdelem után, belemerült a magas láz álmának forró feketeségébe és bitorába.

Amikor — nem tudta mennyi idő múlva — felébredt belőle, öntudata egy pillanat alatt ugyanolyan erős világossággal sugárzott benne s töltötte meg testi és lelki lényének minden zugát, mint ahogyan celláját az acetilén lámpa erős kékesfehér fénye; látogatója megtalálta és meggyújtotta s most újra ott ült aya szélén, mögötte a bejárat zsinórfüggönyének tarka gyöngysoraira láthatott, amögött pedig már az éjszakára a sivatagi udvar fölött. A kettőjük között lévő kapcsolat mostmár ugyanabban az erős feszültségű szférában történt, amely az ő életének sajátja volt; a látogató teljesen átvette a Dzszejrát el Hágár légkörének törvényszerűségeit. Anélkül, hogy kérdezett volna róla, tudta, hogy a beteg felébredt és teljes öntudatánál van — szinte vakító erejű és sugárzású öntudatnál, amely egyszerre volt a kegye-

lem fennsíkján égő életé és a halálé, amelybe most átlépni készült.

— Volna egy mód, hogy meg is áldoztassam, és ha beleegyeznek, itt is tudjak maradni ön után. Ha mint a Dzszejirát el Hágár apostoli vikáriusa, teljes püspöki joghatóságával...

— Szívesen meghallgatom gyónását, feloldozom kiközösítése alól s visszaveszem az Egyházba és az egyházi rendbe... De jól meggondolta-e?... Kérem, ültessen fel újra, fiam.

Az acetilénlámpa egész fénye a látogató arcába égette hideg holdfényét, nem maradt feltáratlanul egyetlen redője és ráncja sem s ezek most mind gyalázatról és megalázottságról szóltak:

— Az az asszony, aki miatt történt... aki mint gyónógyermekem csábított el Karthágóban... már évek óta megeselek... mindenkivel... nem is titkolja... azt sem, hogy kettőnk érintkezésében éppen annyi öröme telik, mint a szeretőivel való együttlétben. Évek óta élek kéjében és gyalázatában. Előle menekültem inspekciós útra ide a Szaharába. De most...

— Ön sem akar ellenállni többé az isteni kegyelemnek. Ha a szándéka elég erős és szilárd, Du Perrier atya és ezt kijelenti, ott a térdeplő könyvpolecán találja a Rituale Romanumot. Elő kell keresnie a szertartást; azt hiszem, el kell imádkoznia az Apostoli Hitvallást és meg kell tagadnia tévedéseit. Meggyóntalom, feloldozom és visszafogadom s aláírok egy hivatalos iratot az ön érdekében az egyházi felsőséghoz. Talán intézze el, hogy gépésze ne zavarjon!

5.

— ... Amen! — mondta végül erős hangon s a térdeplő feje fölé áldásra emelt két kar lehanyatlott, nagyon fáradtan, de a haldokló ott ült az ágy szélén, még mindig ugyanazzal a csodálatos testi és lelki erővel, amellyel végigcsinálta az egész szertartást. De a térdelőnek úgy tűnt fel, mintha a kéz árnyékával együtt annak élete készülne aláhanyatlani.

— Du Perrier atya, ez-kétségtelenül érvényes, ha esetleg el is bogarásznak benne az egyházbiztosok. Miattuk azonban legokosabb volna, ha ügyének eldőltségéig itt maradna, de ha valahova rendeli az egyházi hatóság, a legnagyobb engedelmességgel azonnal menjen oda.

— Ha eldől, szeretnék itt maradni és átvenni az ön helyét, kivéve természetesen az apostoli vikáriusi felhatalmazást.

— Ez sem egyikünkre, sem másikunkra nem tartozhat. Nemcsak a vikáriusi felhatalmazás, hanem ittmaradása sem. Jól meggondolta-e? Mert...

— Nem árt-e a sok beszéd, atyám?

— Ez közvetlenül a halál előtti erő. És mostmár mindegy... Nem tudom, tudja-e, miért maradtam itt... Önnek sem lesz semmi

eredménye. Ne is számíton rá, én sem bírtam volna ki, ha eredményeket akartam volna elérni... Nemcsak az oázisról, hanem a kövekből való szivekről is jól neveznek a Kövek Atyjának... Ez a világ itt köröskörül ezerkétszáz év óta mohammedán, azelőtt pedig pogány volt, amióta csak pergésnek indult ez a földgolyó és itt ég a sivatagi nap tüze... Én nem akartam mást, mint hogy itt legyen és itt sugározzon Krisztus és hassa át jelenlétével, ha mást nem, a sivatagi levegőt... s fuvalljon itt is legalább egyetlen egy embernek a lelkében, a magaméban az isteni kegyelem... Nem merem sem ajánlani, sem elfogadni, hogy végleg maradjon itt, itt nincsen más, mint a vályogfalon túl Ő maga és köröskörül ez az udvar, meg a sivatag, meg a tuaregok, meg az oázisok városai... Ötven kilométerre jobbra és hatvannal balra: most már autóbuszjáratok vannak, az oázisokban kávéházak és mulatóhelyek... A lányok-férfiak Párizsba kerülnek innét, meg vissza, a Dzsezirát el Tbilili városában van egy leány, a legszegényebb családok egyikéből való, aki tíz éven át volt táncosnő Párizsban, romlottságából meggazdagodott és visszajött ide, fölemelte családját és modern párisi ruhákban jár és most minden szegény tuareg lány az El Ahagárnak ezen az oldalán ugyanerről az életútjáról álmodik, ami az övé... engem is felkeresett kétszer-háromszor mindig más alkalmi imádója autóján... és felkreszheti önt is, aki még fiatal... a sivatag kísértései ma mások, mint az egyiptomi és szíriai remeték korában... modernebbek, de hiszen ön onnét is, meg mostani útjában is jobban ismeri, mint én... tériteni sem lehet... a francia hódítás itt a sejkekkel meg a gazdagokkal fogott össze... és az a néhány ezer tuareg, aki itt él, az elnyomó gazdagokkal összefogott hódítók hitének tekinti a mienket... pedig Ő mindenkié... Krisztus mindenkié... és önnek nem lesz mása, csak Ő... néha még látszólag Ő sem, mert jön az, akit Keresztes Szent János a Lélek Sötét Éjszakájának hív, és akkor az emberben nincsen más, mint az, ami itt köröskörül van, izzó kövek és homok... és akkor viaskodni kell vele és érette, hogy visszatérjen ..

A fehérgegyenruhás férfi, aki ott térdelt előtte, csak most vesztette el viselkedésének eddigi fegyelmét és engedte át magát a felindulás rohamának, amelynek ellenállt, amióta a kápolnában megpillantotta a tűztől és aranytól övezett tuareg Krisztust. Most beleverte homlokát a kunyhó vályogpadlójába és sírt:

— ...Érette, egyedül csak érette... mert elhagytam és most visszatérek hozzá... hányszor jutott eszembe, míg távol voltam idele, hogy ott virraszt egyedül tabernákulumokba zárva, templomok és kápolnák sötétjének körötte eláradó tengerében, és nincs senki vele... közben pedig bűnbau éltem, millió másokkal együtt... mint a rothadó szemétdombok büze, úgy füstölög a bűnökttől a lelkünk... s ő közben kiterjeszti karját a kereszten, mint az a Tuareg Krisztus... Nincs tovább, nem tudok senkit és sem-

mit odaállítani többé magam és Krisztus közé, asszonyi testet sem... itt akarok maradni! A pilótának már át is adtam katonai lemondásomat és elhatározásomat.

A feléje nyúló kezek most vizesek voltak, hidegedőek:

— Keljen fel, Du Perrier atya, az önnek szükséges iratokat is ki kell állítanunk és el kell látnunk a még szükségesekekkel. Hajnali miséjén ön úgyis megáldozik.

... Éjfél már jóval elmúlt, amikor az acetilénfény fehér szemfájdító világosságából, amely nemcsak arcának bőrét égette mostmár, hanem egész testét, kilépett az udvarra, azután, hogy a haldokló mellett elmondta az Egyház imádságát: „Indulj utadra, keresztény lélek!” Vajjon ki fogja fölötte elmondani? Mire ő befejezte, a Kövek Atyja halott volt, künn pedig a szaharai éjszakák vakító csodája várta: ég és föld egyetlen havas lángolás a felihold óriási korongja alatt, messziről a repülőgép sziluettje feketéllett és az idegen szörnyeteg körül sírtak a sivatagi sakálók.

SZARVASKÜTI TÖLGY

*Ott, hol az erdei út kikanyarszik az országútra,
ott, a szarvasküti majornál, láttad a roppant
tölggyfa-kolosszust? Nem láttad, ha nem emlékszel rá,
mert, aki egyszer látta csak, emlékezni fog arra.
Lombjának vastag-szép bársonya zölden aranyló,
fürgé ereik hímzik levelének tompa karéját,
béllesük meg a lágy árnyékok barna szövetje.
Agai görbék, izmai nagy görcsökbe feszülnek,
s dús-moha-lepte hatalmas bütykökké dudorodnak.
Törzse se sima: nehéz, nagy-erős oszlopkötege inkább
mintha nem is csak a messzire-nyúló tombkoronának
terhét hordozná, de a tágvü ég kupoláját.
S nézd ahogy ott a patak völgyének a partja leomlott,
látni, amint gyökerével a földbe kapaszkodik a fa;
mint ahogyan belevájja a sas vagy héjja kegyetlen
körmeit áldozatába királyi erővel, örömmel:
úgy mélyeszi konok gyökerét a dús televenybe,
s míg lombját a magas sugarak fényébe fürösztli,
míg törzsén az egek súlyát hordozza keményen,
roppant markával földhöz fonja magát.*

Tótfalusy István

SZEMLE

EGY TESTKÉNT KRISZTUSBAN

Amikor a vándor útnak indul, hogy a magas hegycsúcsra, vagy a biztonságot ígérő menedékházba érjen, útjában sok minden megeshetik vele. Neki-vág a hegyoldalnak, amelyről azt hiszi: már az utolsó kapaszkodó. A tetejére érve azonban egy még sokkal nagyobb hegyet pillant meg. Ekkor elcsügged és megalkuszik eredeti tervével. Nem is akart ő olyan magasra hágni, nem az ő tüdejének, izmainak való az ilyen megerőtetés. De az is megtörténik, hogy idáig sem jut el, hogy útjának eredeti célját megpillantsa. Utat tévesztett. A jelzett útról már kezdetben letért. Vagy gólyból: úgy érezte, ő külömb azoknál, akiknek az útjelzést készítették, — vagy éppen kényelemszeretetből. Mert túl nehéznek, túl kövesnek látta a jelzett utat s úgy gondolta: talán majd magának kényelmesebbet is. Most utolérte az eltévedettek végzete, hosszas bolyongás után mindig oda ér vissza, ahonnan elindult.

Új esztendő küszöbén, új kapaszkodónak nekivágva, talán fel kellene tenni a kérdést: a vándorok melyik fajtájához tartozunk? A magabizókhoz, az elcsüggedt megalkuvókhoz, vagy éppen az egy körben topogó útvesztettekhez? Jó alkalom egy-egy érkezetet az ilyen lelkiismeretvizsgálatra. Hiszen annyi ilyenkor a tervünk, az új, nagy-szerű elképzelésünk. Úgy kapaszkodunk az új évszámba, mintha egész jövőendő boldogságunk fölé függene. Mintha ő lenne hivatva, hogy kárpótoljon mindazért, amiért, úgy érezzük,

kárpótlás jár nekünk. Aztán meg annyi mindenről érezzük magunkban és magunk körül, hogy máskép is lehetne.

Hány rendetlen ember határozta már el ilyenkor, hogy rendszeresen felírja kiadásait, hány veszekedős hajlamú, hogy ezentúl kevesebbet fog gorombáskodni. Aztán az új évből ő év válik, és a nagy fogadkozásból nem lett semmi sem. A vándor ismét ott áll, ahonnan elindult.

Vajjon nem áll-e ez lelki éle tünkre is? Nincs-e az is tele, ilyen nagylélegzetű nekihuzakodásokkal, amikor úgy érezzük, kidobtunk magunkból minden salakot és nincsen immár semmisen, ami visszatarthatja magasba szárnyalásunkat. S azután jön valami egészen köznapi bűn és nyomában az elcsüggedés és kétségbeesés. Majd pedig a fá-sultság és fáradt beletörődés abba, hogy ez az erőfeszítés nem a mi tudónknak, nem a mi izmainknak való. Könnyű volt azoknak, akik az útjelzést a fákra vagy a kövekre festették. Szentek voltak. De mit tehetek én gyarló, köznapi ember aki nek annyi a gondja-baja és erdőnyi a rossz tulajdonsága. Hiszen ime legutóbb is mennyi jót határoztam el és a nagy-szerű szándékokból egyet sem tudtam megvalósítani.

Nos, talán éppen ez volt a baj. Hogy túl sok volt a nagy elhatározás, túlságosan erős a magabizás és túlságosan kevés a ráhagyatkozás arra, Aki pedig megmentedta: „Nálam nélkül semmit sem tehetek!” Talán

ideje volna egyszer fordítva megpróbálni. Csak keveset elhatározni és ennek a kevesnek is úgy indulni neki, hogy: Uram Jézus, nélküled még ezt a rövidke utat sem tudom megenni.

Az útjelzést valóban a szentek rakták le számunkra. Elsősorban Ő, a Szentek Szentje. De ez az út nem járhatatlan egyikünknek sem. Van aki nagy lépésekkel, esetleg ugrásokkal halad rajta. Hosszú a lábai. És van, aki csak aprózni tudja a lépéseket. Közben bukdácsol is. Ilyenek vagyunk legtöbben. De azért az út mindnyájunkat egy helyre vezet, a hegycsúcsra, a biztonszágot jelentő menedékházba. A fontos csak az, hogy haladjunk és ne járjunk körbe-körbe.

Chesteron hasonlít össze egy helyen a kör végtelenségét a keresztével. A magárahagyott és magaszabta célja után menő ember körpályán mozog. A kör magában végtelen. Akármeddig megyünk rajta, soha nem érjük el a végét, de nem is érünk el rajta sehova. A keresztest karjai azonban kinyílnak, az igazi végtelenségbe és átölelik az egész világot. Ennek a keresztnak útján kell járnunk.

Mindaz pedig a gyakorlat nyelvére lefordítva azt jelenti, hogy ha az új év küszöbén megállunk és ezt a kézenfekvő alkalmat arra is fel akarjuk használni, hogy egy kicsit az üdvösségünkön munkálkodjunk, ne kezdjük azzal, hogy egyszerre valamennyi heidegződött hibákkal le akarunk számolni. Először ha egyet célba vesszünk és megpróbálunk egy év alatt ettől az egytől megszabadulni. „Senki se gondoljon magáról kellelénél többet“ figyelmeztet bennünket az apostol, amikor arra hív fel, hogy alakuljunk át értelmünknek megújításával,

hogy felismerjük, mi az Isten akarata, mi a jó, a kedves és a tökéletes. Az Úr Isten nem vár tőlünk csodákat, hiszen Ő nálunknál is jobban tudja, milyen gyengék, gyarlók vagyunk. De ez nem ok arra, hogy ne munkálkodjunk állandóan és szívós kitartással tökéletesedésünkön. Egy szénás szekeret senki sem tud egyszerre felemelni. De szálanként a gyermek is fel tudja rakni, leafeljebb tovább tart. Csak abbahagyni nem szabad a rakást.

Amikor a Vigiliában a Kis Út című rovatot elindítottuk, éppen ez a szándék vezetett: hogy megkönnyítsük olvasóink számára a szekérrakást. Vagy, hogy eredeti képünkhöz visszatérjünk: a korunk szentjeinek „kis útján“ való haladást. És most, amikor számunkra is elérkezett az új évfolyam kezdesének lelkiismeretvizsgálatra indító pillanata, talán szabad lesz e kis útravaló után néhány mondatban személyesebb hangot is megütnünk, mint amilyent egyébként e hátsábokon alkalmazni szoktunk.

Olvasóink előtt, a szó legszorosabb értelmében nyitott könyvként fekszik egy évi munkánk és meggyőződhettek róla, hogy minden leírt sorunkkal csak a több és teljesebb keresztségűséget akartuk szolgálni. Lehet, hogy ez nem mindig sikerült úgy, ahogy szerettük volna. De a szeretetnek és ragaszkodásnak az a számtalan megnyilvánulása, amelyet állandóan tapasztalunk, azt bizonyítja, hogy olvasóink megértették szándékunkat és elfogadták szerény közvetítői szerepünket. Hála érte és köszönettel tartozunk ezért.

Egy folyóirat mindig az írók és olvasók együttes szellemi munkájának eredménye. A mi

közös szellemi erőfeszítésünk azonban túlmutat a szavakon és mondatokon. Célja az Isten országa felé haladás, kéz a kézben, a mindnyájunk számára közös kis vagy nagy úton — ki-ki a kapott adományok szerint — a szentek útján. Erre gondoltunk, mikor kis újévi el

mélkedésünk címűl az apostol szavait választottuk. Noha különböző testrészek, de egy test vagyunk Krisztusban és a maga feladatkörét mindenkinek a legjobban kell betöltenie. A mondatokon kívül erre is gondoltunk az új esztendő során.

K I S Ú T

„Isten nem támaszthat bennem megvalósíthatatlan vágyakat; tehát ha kicsiny, ha törpe vagyok is, vágyódnom kell arra, hogy szent legyek... El kell magamat viselnem számtalan tökéletlenségemmel együtt, de mindenképpen a mennyországba kell jutnom; biztos, egyenes és rövid utat fogok tehát keresni!“...

Lisleuxi Szent Teréz

...*„valami nem jól van, valami alapvető hibának kell lennie nálam. Fontos dologról lekésem; legjelentősebb okmányaimat nem találom; embereket, akik pedig kedvesek nekem, nem látogatok, noha rámszorultak; levelet már nem is igen kapok, mert mindekinek tartozom a válasszal; ha gyönni megyek, nem is tudom, mikor gyóntam utoljára s megdöbbsent, hogy milyen régen volt, pedig nem szántszándékkal hagytam el. Akarok vallásos lenni, szeretem a vallásomat, ha nem is nagyon látszik meg rajtam. Nem vagyok rossz ember...“*

Dehogy rossz ember! — A cselekvés szempontjából kétféle típus van. Az egyik rögtön látja, hogy cselekednie kell; mérlegeli, mit és hogyan lehet tenni, s amit elgondolt, haladéktalanul végrehajtja. — A másik típus a „majd“ embere. Már gyermekkorában kiáll a játszóközül; hanem majd ha nagy lesz, megmutatja... Barátaival, tanáraival, a lánnyal, aki megtetszik neki, végtelen beszélgetéseket folytat — egyoldalúan. Majd bebizonyítom neki... Mindent elhalaszt, egyik dolog tolja a másikat, egymásra halmozódnak s rendezni őket már nem lehet, késő, nem érdemes; de

majd egyszer... Ha nagy leszek, ha pénzem lesz, ha önálló leszek, ha... ha... ha... S ekkor következnek, Majd-országban és Majd-időben, a leghősiesebb, legönfeláldozóbb, legkövetkezete-sebb, legpraktikusabb cselekedetek sorozatai. Majd... — Addig azonban: ahogy esik, úgy pufan.

Egyszer azonban mégiscsak fölébred az ilyen emberben a hiányérzés. Valami nem jól van, valami alapvető hibának kell lennie — de rossz ember mégsem vagyok. — És persze hogy nem az. Csak nem szabad így folytatni; el kell kezdeni tenni, most, ma, azonnal. Az első lé-

pés: fölismerni, hogy ilyen típusú ember vagyok. A második: nem ijedni meg ettől; ilyen a természetem, de a természet nem végzet; nem a tuberkulózis a végzet, hanem annak föl nem ismerése lehet végzetes. A harmadik lépés: kinyomozni, miért halogattam a cselekvést. Gyöngeségből, restségből, tehetetlenségből? Lelkem nem képes rá, hogy tetteire indítson? Vagy talán a félelem akadályoz a cselekvésben? Tudatalatti, rejtett szorongás: hogy nem tudom, hogyan akarom, nem tudom, hogyan jobb? Azért halasztom el a dolgot, mert azt remélem, majd csak elintézi más, elintéződik magától? vagy azért, mert nem merem vállalni cselekvésemért a felelősséget?

A diagnózis után a gyógyításnak kell jönnie. Mi az orvosság?

Úszni csak az tanul meg, aki végülis belemegy a vízbe és úszik. Cselekvő emberré csak úgy lehet valaki, ha végülis elkezd cselekedni, mégpedig azonnal. De ez az akarat-kúra természetesen nem olyasmivel kezdődik, mint például a pályavá-

lasztás vagy a családalapítás. Hanem például most, azonnal kicserélem ezt a cipőzsinórt, amely miatt már háromszor elkéstem; most, azonnal megírom azt a régen esedékes levelet; most, rögtön rendbehozom a szekrényemet, és így tovább. Csak az első öt-hat azonnali cselekvés nehéz, a többihez már erőt ad a nyugalomnak, megoldottságnak az az érzése, amely egy-egy dolog azonnali elintézése után tölti el az embert. — Ez a szakítás a majddal nemcsak az időre vonatkozik, hanem a körülményekre, állapotunkra is. Nem „majd ha egészséges leszek, több kíméletet tanúsítok élettársam iránt“; hanem „éppen mivel beteg vagyok, nem leszek igényes, nem zsörtölődöm, panaszkomodom, hanem türelmesen viselem a bajt s igyekszem megkönnyíteni a mások helyzetét“. Nem azokat az erényeket kell ugyanis óhajtanunk, amelyekre nincsen mód, hanem azokat, amelyekre éppen most, az adott körülmények közt van szükségünk és kínálkozik alkalmunk.

F.

JÉZUS szép volt, legszebb az emberek között külsejére; belsőjében pedig, ő, az örök fényesség dicsősége, az összes angyalok ragyogását fölülmulta. Aki csak látta, nyomban tudta, hogy ő a makula nélküli ember, a bűnt soha nem látott test, a föltámasztásban bárány; és boldogok a szemek, amelyek rátekinthettek. Csupa édesség volt, és üdvözítő és kellemes, vagy ahogyan a Jeqves mondja: tökéletesen kívánatos.

Szent Bernát.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK Irja Mihelics Vid

Két ismertetést olvastunk azokról a levelekről, amelyeket Paul Claudel és André Gide váltott egymással. Az egyiket a *Tablet*, a másikat a *Time and Tide* hozta Martin Turnell, illetve Enid Starkie tollából. Alkalmul a levelek angol nyelvű kiadása szolgált. Az eredeti francia kiadás még 1949-ben jelent meg. Az angollal szinte egyidejűen készült el a német fordítás is, ennek kiadása azonban a Gide összes műveire legutóbb kimondott egyházi tilalom miatt egyelőre függőben maradt. Addig is azonban, amíg ez a kérdés elintéződik, a *Wort und Wahrheit* közreadta azt a kis tanulmányt, amelyet Reinhold Schneider írt utóhangnak a német fordításhoz.

Claudel és Gide 1895-ben találkozott először s nyomban vonzalom támadt köztük. Claudel, aki már akkor telve volt missziós buzgalommal, megérezte Gide lelki vívódását és szakásos derűlátásával úgy hitte, hogy megtérítheti őt. Gidere viszont az tett hatást, hogy Claudel, akinek tehetségét elismerte, a vallás dolgaiban annyira másként tudott gondolkodni, mint ő. Nemsokkal ez után az első találkozás után Claudelt, aki diplomáciai szolgálatban állt, Kínába helyezték, de csak 1899-ben kelt az első levele, amelyet innen Gidének írt. Ebben köszönetet mond Gide két újonnan megjelent könyvéért, amelyeket a szerző levél kíséretében ajándékba megküldött neki. S ezzel indult meg köztük a levelezés, amely szünetekkel egy negyedszázadon át tartott.

Az első levelek megszólítása

még „Kedves uram“, de amint az írók összebb kerülnek, csakhamar a „Kedves barátom“ váltja fel. Többnyire egymás könyveivel foglalkoznak, méltatják és dicsérik azokat. Amikor Gide megalapítja 1909-ben a *Nouvelle Revue Française* folyóiratot, meglehangú levélben kéri fel Claudelt a közreműködésre. Leveleikben alaposan meg is vitatják a francia irodalom akkori helyzetét. Szellemi kapcsolatuknak azonban már nem az irodalom a legfőbb tárgya. „Valójában nem tudok őszintén érdeklődni a tiszta irodalom iránt“ — írja Claudel s hozzá is fog régi terve kiviteléhez, ahhoz, hogy megtérítse íróársát. A levelekből úgy tűnik ki, mintha a kísérlet sikerrel bízta. Különösen reménykedik Claudel, amikor 1911-ben Gide említést tesz egyik sógornője megtéréséről. Egyikük sem sejtette akkor, hogy a dráma a csúcspont felé halad. Claudelt 1913-ban megriasztják azok a hírek, amelyek Gide készülő műve, *A Vatikán pincéi* felől érkeznek hozzá. A regény folytatásos közlését 1914 januárjában kezdte meg a *Nouvelle Revue Française*. Márciusban kitört a vihar. A regény egyik részlete felfedte Gide magánéletének különös természetét s Claudel úgy vélte, hogy ez az, ami barátját a döntő lépéstől visszatartja. Éles szóváltás után Claudel megadta egy alkalmas gyóntató nevét és címét, s ajánlotta az egyébként protestáns Gidének, hogy látogassa meg. Gide azonban nem kereste fel a papot. Ezzel tulajdonképpen véget is ért a levelezés és a barátság. A következő ti-

zenkét év alatt már csak néhány levél íródott. Gide félig öngazoló könyve, a *Numquid et tu...?* 1926-ban új reményt ébresztett Claudelben, de ez a reménye is hiúnak bizonyult, mert mire a könyv megjelent a piacon, Gide már elejtette az abban kifejtett nézeteit.

A *Time and Tide* kritikusa, Starkie szerint az egész levelezés Gide lelke körül forog: Claudel a maga módján meg akarja menteni azt, Gide viszont annak szabadságáért küzdök. Lényegében ugyanígy vélekedik az angol fordító, John Russell is, aki előszót is írt a kötethez, de ő már nagyobb távlatot keres mögötte: „A szembenálló felek, ha talán nem is tudatosan, olybá veszik magukat, mint a francia nép két nagy rétegének teljhatalmú megbízottja... Az összeütközés az a fajta, amely soha nem fog megszűnni: összeütközés a tekintély és az egyén között.“ A *Tablet* bírálója, Turnell azonban nem osztja ezt a felfogást. Bizonyos — úgymond —, hogy mind a kettőn fontosságukról és hogy a szerénységnek az a valamelyes hiánya, amely abban nyilatkozott meg, hogy oly készségesen hozzájárultak a levelezésnek még életükben való közvételéhez, tápot ad annak a feltételezésnek, hogy a Russell által nekik tulajdonított szerepet próbálták megjátszani. „Én magam azonban — folytatja Turnell — nehezen tudnám elfogadni őket, mint a „tekintély és az egyén“ egyetemes drámájának megszemélyesítőit, sem nem tudnék csatlakozni Russellnek ahhoz az állításához, hogy „két nagy író hatalmának magaslatán“ jelenik meg előttünk. Claudel hitvédelmének szellemi

színvonala távolról sem elégséges, nem is hatásos, s a levelek olvasása közben gyakran kaptam magam rajta, amint morgogom: No, engem sem fogott volna meg soha.“ Eppen ezért, Turnell szerint, a levelek igazi érdekessége nem teológiai, hanem emberi jellegű. Érdekesek a levelek a két író egyénisége szempontjából, érdekesek egy arcképfestő számára, s érdekesek, mint meglepő, sodró, olykor visszataszító példái az erkölcsi és szellemi vetkőztetésnek ama különös formájának, amelyben a franciák mindig kitűntek.

Claudel nyers, erőszakos és türelmetlen, Gide ravasz, kiszikló, hiú és alakoskodó — alapítja meg Turnell. Starkie egyenesen faltörő koshoz hasonlítja Claudelt, akivel szemben Gide legfőbb igyekezete az, hogy valamiképp kivonja magát a támadások elől. Valójában nem is volt ez barátság a szó igazi értelmében. Gide sohasem tárta fel igazi érzéseit és gondolatait Claudel előtt, tény azonban, hogy Claudel sem törekedett soha arra, hogy meg is értse őt. Claudel csak győzni akart s hogy ezt meggyorsítsa, rohamról rohamra indult. Starkie szerint éppen ezekben visszahatása dolgozott Gideben, amikor *A Vatikán pincéi* megírásához fogott, s ha az erről szóló hírek nyugtalanították Claudelt, elsősorban azért, mert ösztönösen érezte, hogy több mint tízévi erőfeszítése megy veszendőbe.

Végeredményben a barátság megszakadásának az a folyamata, amelyet Starkie kielemez a levelekből, Claudelre is meg lehetőségen elmarasztaló, *A Vatikán pincéi* ugyanis Gide egyéni életének megrendítő vál-

ságát jelezte, amikor leginkább lett volna szüksége barátára. Gide a könyvben meg akarta vitatni a maga homoszexualitásának kérdését. Úgy érezte, hogy belsejének felborult rendjét két módon igazíthatja helyre: vagy gyökeresen kitépi, vagy nyíltan elfogadja beteg hajlamát. Claudel, amikor az erre vonatkozó részt elolvasta a regényben, megdöbbenve kért magyarázatot, abban a reményben, hogy Gide letagadja és megtagadja a regény vallomását. Gide azonban semmit sem tagadott, ellenben Claudel segítségét kérte a választáshoz. „Nem tudom — írta akkor —, hogyan oldjam meg ezt a problémát, amelyet Isten vésett húzómba.“ Claudel viszont kárhóztató hangon szólította fel Gidet, hogy vonja vissza a regény kifogásolt részét és hánja meg cselekedetét. Mire Gide nyomban változtatott magatartásán: „Mondjam Önnek, hogy az a nézete, hogy az emberek apránként el fogják felejtani, megszégyenítőnek tűnik fel előttem? Nem; ne kérje azt tőlem, hogy megalkudjam vagy fehérre mossam magamat.“ Claudel válaszában nem fogadta el, hogy Gide egyszerre védő is, meg bíró is lehetne a saját ügyében, s nem fogadta el azt sem, hogy Gide maga dönthetné el, vajjon jók vagy rosszak a cselekedetei.

Nem valószínű, hogy Giden lehetett volna segíteni, ám Claudelnek is több szeretetet és együttérzést kellett volna tanúsítania. Nemcsak ezzel az ügy-gyel kapcsolathoz, de általánosságban is. Ez mindkét bíráló nézete. „Claudel némelyik levelében ugyan valódi melegség és valódi alázatosság nyilatkozik meg — írja Turnell —, de ami-

kor megjegyzi, hogy „Rágós húzóvá és kérges bőruvé nőttem magányomban és tudom, hogy gyakran vagyok igazságtalan és türelmetlen“, akkor csak taposunk öszinteségének.“ A levelek alapján jellemezze Claudel, kiemeli Turnell, hogy Claudel ritkán mond jót valakiről anélkül, hogy mindjárt rosszat is ne mondana valaki másról. Boileau „az a szerző, akit mindenkéfélt szerettek, minthogy gyűlölöm a romantikusokat“. Claudel jelen volt felesége egyik lebetegedésénél, „ami nagyon szép és nagyon megindító dolog és semmikép sem az a szenny és borzalom, amit az az undorító Zola csinált belőle“.

Bizonyos azonban, hogy kivéve a szakítás idejét, Gide sohasem volt olyan nyílt és egyenes, mint Claudel. Annak, hogy Gide valójában mit gondolt, legtöbbször másutt kell utánanézniünk. A francia kiadó — remek ötlettel — Gide naplójából szedett ki részeket s megfelelő helyen a levelekhez mellékelte azokat, ami nagyban növeli a drámai hatást. Ezekből a naplókivonatokból ugyanis meghaljuk időnként Gide igazi hangját, amelyet a levelekben eltompított vagy elrejtett az udvarias felszín. Így 1912-ben, amikor viszonyuk kifűzőnek látszott, ezt róttá naplójába: „Kívánom, bár sohasem ismertem volna meg Claudelt. Barátságára nézve megdöbbenek, hogy azóta is megzavarja azt.“ Néhány hónappal később, amikor beszámol arról, hogy találkozott a szabadságára hazatért Claudellel: „Paul Claudel tagbaszakadtabb, terjedelmesebb, mint valaha; olyannak tetszik, mintha torzító tükrörben szemlélnők; semmi nyak, semmi homlok; akárcsak egy gőzkalapács... Festmények-

ről fecseg mérhetetlen ostobasággal. Beszéde egy szakadatlan áradás, amelyet semmiféle ellenvetés, semmiféle kérdés meg nem állíthat. Más véleménynek, mint az övé, semmi jogosultsága, mi több, semmi mentsége az ő szemében.“

A legszomorítóbb a könyv körül mindenestre az a felfedezés — mondja Turnell —, hogy egyik íróban sines igazi nagyvonalúság, sem igazi nagylelkűség. Leveleik nem az erősséget, hanem az emberi gyarlóságot tanúsítják. Claudel is, Gide is képtelen tárgyilagos ítéletet alkotni a másíknak műveiről: épp úgy rabjaik hangulatainak és indulataiknak, mint az írók általában. Ha megfelel kedvüknek vagy céljuknak, agyba-főbe dícsérik, ha nem, akkor hát mögött könyörtelenül leszólják egymást. Claudel úgy tekint Gidere mint a mesebeli pontykirályra, amelyet remélhetően ki tud majd húzni a part-ra. Amikor azonban a hal kisklik, ingerültté válik, amiért ígehirdetése kudarcot szenvedett. Gide 1907-ben Claudel „esodaszép *Connaissance de l'Est*“-jéről ír naplójában: két évvel később azt a „kivételes megtiszteltetést“ kéri tőle, hogy legközelebbi új munkáját a *Nouvelle Revue Française* közölhesse. Am 1929-ben a Selyem-csapót „megdöbbentően rossz“-nak nyilvánítja különböző okokból. „Nehezen képzelhető — írja akkor —, hogy bármelyik más vallásban oly gátlás nélkül fejlődhetek volna ki Claudel fogyatékoságai, mint a katolikusban.“ Savanyú ízt hagy azonban vissza az a nyilatkozat is, amelyet Claudel tett 1947-ben a *Combat* tudósítójának s amely nyilatkozat szintén benne van a kötetben: „Gidé a

tükrök igazítottja. Naplója sem más, mint azoknak a pózoknak hosszú sorozata, amelyekben önmagát szemlélte, szemben a tükrökkel... Naplója így a nem-összintéség hatalmas emlékműve.“ Gide bizonynal megérdemelte, de Claudel nyilatkozata sem valami nyájas. S nem kell Gide csodálói közé tartoznunk — bejezi he Turnell —, hogy megriadjunk Claudel eme kijelentésének kézzelfogható igazságtalanságán: „Nem látom, hogy Gidének egyáltalán volna tehetsége.“ Sőt ezt is hozzátette Claudel: „Művészi és értelmi szempontból Gide — nulla.“ Különös megállapítás, mert akkor mi célja és értelme volt a hosszú fáradozásnak?

Turnell szerint azért, ha az emberi értékeket mérlegeljük. Claudel kerül ki előnyösebben az összehasonlításból. Starkie szerint Gide. Nemesak, mert Gide levelei érdekesebbek, eredetibbek és küzdelmesebbek, mint Claudel írásai, amelyeket az „assertive“ jelzővel illet. (Ez a szó, amelyet nem tudnék pontosan lefordítani, valami olyasmit jelent, hogy önhittén öntudatos, feltétlen elfogadást követelően állító.) De azért is, mert a saját korlátozottságainak, a saját kicsinyességeinek felismerésében Gide a finomabb. S utal Starkie arra is, hogy Gidének fájt jobban a barátság megszakadása. Utolsóelőtti levelében olvassuk: „Szívem úgy vert, mint a gyermeké, ma reggel, amikor megláttam írását a borítékon.“ Claudel volt az, aki nagyon keménynek és könyörtelennek bizonyult.

Messzemenően összhangban van az eddig kialakult képpel a *Wort und Wahrheit* közleménye is, amelynek szerzője, Schneider, nem bírálja ugyan a szereplő-

ket — ez nem is lehetett feladata —, de a levelezés tárgykörét és menetét kitűnően világítja meg. Hogy Gide komolyan küzdött, nem kétséges. „Nem merném állítani, hogy életem bizonyos időpontjában ne lettem volna meglehetősen közel ahhoz, hogy megtérjek“ — írta Gide 1929-ben. Három évvel előtte a *Numquid et tu...?* előszavában a maga módján hitet is tett Gide a kereszténység mellett: „Nem vagyok sem protestáns, sem katolikus; egész egyszerűen keresztény vagyok.“ Hogy e vallomásának és az életének összeférhetetlenségét nem akarta felismerni és elismerni, azt a „sötétség titkának“ mondja Schneider. Ez a sötétség pedig a bűn volt, amelynek Gide sem a fogalmával, sem a jelentőségével nem tudott megbirkózni. Amikor problémáinak érezte a bűnt, akkor is kétségbe vonta, hogy Isten a teljes önlegyőzést követelné az embertől, majd amikor lelki egyensúlya felborult, a menekvést abban kereste, hogy nem tagadta meg ugyan az erkölcsöt, de egyszerűen nem létezőnek vette. Hogy azonban ez sem ment könnyen, mutatja nem egy őszinte megnyilatkozása, mint ez is: „Úram, tudom, igenis tudom, hogy hazudom. Az igazság az, hogy én ezt a testet, amelyet gyűlölök, mégis jobban szeretem, mint Téged.“ Világos — mondja Schneider —, hogy Claudel teológiai-dogmatikus érvelése ilyen kettéhasadt és érzékeny embert nem gyógyíthatott meg. „Van a léleknek, az életnek és a lelkiismeretnek olyan insége, amelyhez a teológia aligha férhet hozzá... Ha a lélek elzárkózik az átalakulás előtt, nincs hol belépjen a hit.“

Tesz azonban Schneider egy

olyan észrevételt is, amely a Claudel—Gide harcot szinte teljessébe találja: „A keresztényt meg kell rendítenie annak a ténynek, hogy az igazságot nem tudja úgy szolgálni, ahogy kívánná s ahogy feladata lenne; mert mindig és újból zátonyra fut a tanúságtételben.“ Elgondolkodva arról, hogy miért nem tért meg akkor, amikor a legközelebb állt hozzá, Gide ezeket jegyzi be naplójába: „Barátaim között a néhány konvertita okosított másra. Sem Jammes, sem Claudel, sem Ghéon, sem Charles du Bos nem fogja valaha is megtudhatni, mennyire hasznos volt a példájuk nekem.“ Mi az igazság e sorok mögött, nem tudnók megmondani, de nyilván elhibázta hatását Gidere az a hév, amellyel Claudel hangoztatta előtte, hogy „van az embernek egy feltétlen kötelessége: az, hogy szent legyen.“

Sokat lehetne még írni s talán sokat is fognak még írni erről a levelezésről. Mi magunk aligha tudnánk pusztán a közöltek alapján állást foglalni. Érzésünk azonban az, hogy ha az igazi emberi nagyság bizonyosságait keressük ebben a kötetben, akkor azt nem a két nagy íróban, hanem a nyilvánosság előtt soha nem szereplő, meggyötört asszonyban, Gide feleségében fedezhetjük fel. Claudel már régen rájött, hogy a vallásos fázis elmúlt Gide életében s hogy „jellemének goethei oldala fölébe kerekedett a keresztény oldalnak“, amikor 1925-ben értesült Gide afrikai útjáról. Mint hogy Gide a *Corydon* okozta vihar elől menekült el, Claudel úgy hitte, hogy nem is fog visszatérni többé Franciaországba. Találkozót kért akkor Gide feleségétől, hogy megbeszéljék, mit tehetnének férje

megmentéséért. S az asszony ezeket felelte: „Mindazoknak, akik szeretik André-t, úgy, ahogy ez a valóban nemes lélek megérdemli, hogy szeressék, imádkozniok kell érte. En minden nap imádkozom érte — s Ön is imádkozik, nemde? Gondolom, ez a legjobb mód arra, hogy találkozzunk egymással s így tesszük a legtöbbet is érte.“

A pszichotechnika elvi kérdéseiről tájékoztat *Pierre Naville* abban az összefoglaló tanulmányában, amelyet az idevágó legújabb kiadványok alapján a *Critique* számára írt. Maga a szó is érdekes. Összetételéből ugyanis az következne, hogy a pszichotechnika „a lélek technikája“ akar lenni, holott amit valóban értünk rajta: a lélektan alkalmazása a technikára. Hasonló furcsaságot figyelhetünk meg a vele rokon jelentésű pszichometria szónál is. Ez sem a lelki tevékenység mérését és e mérés módjait jelöli, mint ahogy várhatnók, hanem bizonyos emberi magatartások valószínűségének kiszámítását a lélektan alkalmazásával. Ha azonban a pszichotechnika fogalma így általánosságban tisztázottnak is látszik, tulajdonképpen területének és feladatainak meghatározásában ugyancsak eltérnek a vélemények.

Mint minden új tudomány kialakulásának kezdeti idejében, a nagyközönség szemléletében itt is előtérbe lépnek a regényes elképzelések. A pszichotechnikus sokszor szerepel ezekben úgy, mint modern varázsló, aki kronométerrel felfegyverezve kormányozza az üzemek menetét, a család életét, az egyének vérmérsékletét és szenvedélyeit. Be-

lejátszottak ebbe természetesen azok a túlzások, sőt megátévesztések, amelyekre a szakma egyes művelői ragadtatták magukat. Azon azonban szerencsésen túljutottunk, hogy az efajta kilengések ma már nagyobb zavart kelthetnének. Egyre több ugyanis a pszichotechnikában is a komoly tudós és a tiszteletreméltó, lelkiismeretes szakmunkás.

Mindenesetre kérdéses azonban — írja Naville —, vajjon az eddigi eredmények elégségesek-e ahhoz, hogy a pszichotechnikát önálló tudománynak tekinthesük? Csak az látszik hovatovább bizonyosnak, hogy a pszichotechnikát aligha fogják besorozni a természettudományok közé. Ahogy a Bernben tartott legutolsó nemzetközi pszichotechnikai kongresszuson többen is rámutattak: ha egyszer az „egész embert“ fogadjuk el a pszichotechnika tárgyának, akkor nem lehet természettudománynak minősíteni egy olyan tudományágat, amelynek területe lényegénél fogva a szabadság területe. Ugyanezen a kongresszuson hangzottak el olyan észrevételek is, hogy a pszichotechnikai módszerek és eljárások távol állnak még a megbízhatóságnak attól a fokától, amely mellett egyáltalán beszélhetünk tudományról. Magának a tanulmány szerzőjének nézete azonban nem ennyire sötét, mert a pszichotechnikának máris vannak egészen kézzelfogható és társadalmilag nagyon is értékes eredményei. Különösen abban az ágban, amelyet a nagyközönség is leginkább ismer: a képességvizsgálatban. A hasznosság itt annyira nyilvánvaló, hogy alig van már üzem — elsősorban ipari és közlekedési üzem —, amely az alkalmazás

feltételeként képességvizsgálat-hoz ne folyamodnék.

Tudományelméleti szempont-ból igen érdekes azonban az az ellenvetés, amelyet Naville mindjárt felemlít. Az nevezetesen, hogy mindazokat a módszereket és eljárásokat, amelyek a pszichotechnikában komoly eredményekre vezettek, szinte kivétel nélkül a már régebben kiforrott más tudományok képviselői dolgozták ki. Fiziológusok, orvosok, matematikusok, pszichológusok, közgazdászok még mindig nagyobb sikerrel mozognak a pszichotechnika területén, mint a szorosan vett „pszichotechnikusok“ zöme. s főleg ezeknek az idegen szakembereknek köszönhető, ha a pszichotechnika a tudomány szintjére emelkedett. Ám helyesen felel rá Naville, hogy ez a tudományelméleti nehézség csupán látszólagos, mert a felfedezések és eredmények ilyen természetű apasága ma már nem lényeges kérdés. A különböző tudományok ugyanis már annyira egymásba folynak s oly mesterségesek köztük a határok, hogy a hangsúly az egyes tudományok osztályozása helyett mindinkább a területre megy át, ahol a tudományos kutatás folyik, egyszerre akár több irányból is. Ma például az iskolás-gyermek lélektanát külön területnek számíthatjuk ugyanúgy, mint az üzemben dolgozó munkás, vagy az állami igazgatásban dolgozó tisztviselő lélektanát. Mindegyik területet a megfelelő eljárással kell feltárni s ez az eljárás nem egyedül az, mint amelyet „a“ pszichológia, „a“ szociológia vagy „a“ fiziológia elszigetelten alkalmazva, mint külön tudomány ír elő.

Szépén tükröződik mindez abból a „Pszichotechnikai mód-

szertan“ c. francia kiadványból, amely négy értekezést tartalmaz. Az elsőben H. *Pieron* az emberi magatartás mérésének jelenlegi formáit és eljárásait taglalja. A másodikban *J. Favergne* azokat a statisztikai és matematikai ismereteket nyújtja, amelyek a mérések csoportosításához és kiértékeléséhez szükségesek. A harmadikban *P. Pichot* a személyiség vizsgálásával s ennek keretében főleg az úgynevezett projektív „test“-tek (próbák) felhasználásával foglalkozik. A negyedikben *J. Stoetzel* a véleménykutatást és ennek módjait tárgyalja. Az emberi magatartás két fő meghatározója — fejti ki Naville — valóban a személyiség és a vélemény. A személyiséget főleg az egyén, a véleményt főleg a csoport vizsgálása alapján ismerjük meg, ámde világosan kitűnik az értekezésekből, hogy amint a csoport véleményét csak az egyének véleményein keresztül kaphatjuk meg, ugyanúgy a személyiség is csak akkor tárul meg előttünk, ha az illető egyént más egyénnel hozzuk kapcsolatba. Ami pedig összeköti a különböző nemű vizsgálódásokat, az egyedül a statisztika használása. A pszichotechnikusok éppen ezért, amennyire csak lehetséges, igyekeznek is matematikaivá fejleszteni módszerüket — állapítja meg Naville — s a matematika beépítésétől várják, hogy tudományuk hitelesen tudományá váljék. Ez a törekvésük azonban — folytatja Naville — sok ellenvetésbe ütközik. A legsúlyosabb az, hogy minden emberi magatartás mögött annyi az „imponderabile“, hogy minél pontosabbak a mérések, annál egyedibb az eredményük. Gyakorlatilag azután az ilyen ered-

mények egybedolgozása vagy igazolhatatlan megállapításokra, vagy közhelyes igazságok bőbeszédű felöntésére vezet, vagy pedig olykor fölösleges fáradság árán egyezik meg a józan ész elemi felismeréseivel.

A pszichotechnika, mint bevezetőben mondtuk, a lélektant kívánja alkalmazni a technikára. Hogy ebben a feladatkörében micsoda kérdések foglalkoztatják, arról izelítőt ad az említett berni kongresszus tárgysorozata is. Ilyen címeket olvassunk benne: A személyiség tanulmányozása „test”-ek útján; a használatos „test”-ek pszichológiai vizsgálata; a pilóták kiválogatása; pszichotechnika és ipari szakoktatás; és emberi munka pszichológiájának szociális vonatkozásai; pályaválasztási tanácsadás. Nem hiányoztak azonban a kongresszuson olyan felszólalások sem, amelyek sokkal tágabb feladatok szolgálatába kívánnák állítani a pszichotechnikát, sőt voltak előadók, akik az egész társadalmi élet megreformálásának szerepét ruháznák rá. Éppen Pieron, akinek nevével az imént találkozunk, nyilatkozott ekként: „Az ember egy élő organizmus, amelynek magatartását fiziológiai természetű mechanizmusok szabályozzák. Minthogy azonban az ember rendkívül fejlett agyveleje igen rugalmas, ezeket a mechanizmusokat nagyban befolyásolja az igen régóta társadalomban való élés alakító ereje. Ez a társadalmi élet ugyanis olyan érzelmek és sajátos hajlamok rendszerével ajándékozta meg az embert, amely alkalmas egy bizonyos elengedhetetlen mérvű hozzátapadás és illeszkedés biztosítására a csoport életéhez. Minden új egyénnek azonban újból be kell szer-

veződnie ebbe az együttes életbe. Annak folyományaként tehát, hogy igyekszik őt jól megismerni, a pszichotechnika lényeges feladatának tekintheti, hogy elősegítse ezt az integrálódást és a maga részéről is hozzájáruljon a lehető legkedvezőbb szociális alkalmazkodás megvalósulásához.”

Méltán mutat rá azonban Naville, hogy a szociális alkalmazkodás folyamatának egyéb összetevői is vannak, mint amelyek a pszichotechnika körébe esnek. A mai értelemben vett pszichotechnika csupán az egyik különleges nézőpont, amelyből az emberi tevékenységeket mérlegeljük, ha pedig a pszichotechnika fogalmát annyira kitágítanánk, hogy a fontosabb nézőpontok mind alája tartozzanak, akkor munkájába szükségszerűen bele kellene vonni más szaktudományok művelőit is. S egyáltalán nem valószínű, hogy a sokirányú összedolgozásnak ebben az esetében a pszichotechnika a többi tudománnyal, például a gazdaságtannal vagy a szociológiával szemben megőrizhetné elsőségét.

Jól megvilágítja a most mondtakat a pszichotechnikai kutatások központi tárgya, a „munkában álló ember”. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ez az ember nemcsak egy egyén, akit sorsa egy pult, egy gép vagy egy íróasztal mellé állított. Ez az ember ugyanakkor eleme egy üzletnek, egy gyárnak vagy egy hivatalnak, mi több, eleme egy sok irányban hullámzó emberi halmozatnak. Alkalmassága a munkafeladatra és alkalmazkodása ahhoz nemcsak a közvetlen egyéni adottságain, de a munkaviszonyt rendező általános politikán is múlik. Utóbbiban pedig rengeteg tényező hat köz-

re, kezdve a közoktatástól és a szakmai képzéstől a keresetbiztosítottóságig vagy bizonytalanságig, az üdülési szabadságtól az öregségi járadékig, a szociális biztosítás egyéb ágaitól a vezetésbe beleszólás jogáig. Amíg tehát a személyes képességek legcélszerűbb hasznosítása többé-kevésbé egyéni vonatkozású s inkább a pszichotechnikus ügyének számít, a kérdés egésze és egyetemes vonatkozásai inkább a közgazdász és a szociológus tárgykörébe vágnak.

Nagyon tévedne azonban, aki mindebből a pszichotechnika hátrányára vonna le következtetést, mert a pszichotechnikusok közreműködését ma már semmiképp sem nélkülözhetjük. Azt a kérdést például, hogy az emberek hány éves korukban vonuljanak nyugalomba, helyesen csak akkor dönthetjük el, ha az életkor szempontjából kiszámítjuk az egyes munkanemek fontosabb elemeinek pszichológiai és fiziológiai követelményeit. Am ez a példa is rámutat már arra, hogy a pszichotechnikában a hangsúlyt át kell helyezni a kiválogatásról az irányításra. Mindeddig a pszichotechnika munkája főleg szelektív, azaz kiválogató volt, vagyis több jelentkező közül kiválasztotta a legalkalmasabbat a szóbanforgó feladatra. A jövőben viszont főleg azzal kell foglalkoznia, hogy fizikailag a társadalmi szükségletre a jelentkezőket mind eligazítsa a nekik megfelelő munkahelyekre.

•••

A Párisban Paul Angoulvent szerkesztésében megjelenő „Que sais-je“ sorozat 507-ik kötete az összehasonlító irodalomtörténetről szól *M. F. Guyard* tollából. Érdekes kérdés lenne, hogy ez

a tudományág, amelynek művelését nálunk Katona Lajos kezdte meg annakidején, rendszer-tani szempontból a fejlődés milyen fokára jutott napjainkig. Erre azonban csak magának a könyvnek ismeretében válaszolhatnánk. A róla olvasott terjedelmesebb bírálatból mindenesetre az tűnt ki, hogy maga Guyard is inkább az összehasonlító irodalomtörténet történetét írta meg.

Guyard megállapíthatónak véli, hogy az „összehasonlított irodalom“ kifejezést Sainte-Beuve használta először, az „összehasonlító irodalomtörténet“ kifejezést pedig Jean-Jacques Ampère, aki ezzel a címmel már egyetemi előadásokat is hirdetett. Az összehasonlító kutatások azonban önálló tudományággá csak az angol M. H. Posnett, a svájci Edouard Rod és a német Max Koch fellépésével váltak. Posnett 1886-ban adta ki „Comparative Litterature“ címmel könyvét, amelyben a tárgyat és a módszert igyekezett körülhatárolni. Edouard Rod 1886-ban a genfi egyetemen külön szemináriumot létesített az összehasonlító irodalomtörténet számára, Max Koch pedig 1887-ben folyóiratot indított, amelynek címe „Zeitschrift für vergleichende Litteratur“ volt. Mind a hárman hangoztatták, hogy hasznos meglátásokhoz juthat az irodalomtudomány, ha szintén alkalmazza a történeti és összehasonlító eljárást, amely oly nagy eredményekre vezetett már a nyelvészet, a mitológia és a jogtudomány területén. Idevágóan az első nagy tudományos dolgozatnak Joseph Texte 1895 évi doktori értekezését mondja Guyard, amely Rousseauval kapcsolatban az

irodalmi kozmopolitizmus forrásairól szólt. Utána már gyorsan emelkedett a tanulmányok és kiadványok száma. Az első bibliográfia, amelyet Betz állított össze 1904-ben, már csaknem 6000 műről emlékezett meg. Az 1950-ben közreadott „Bibliography of Comparative Literature“, amelyet F. Baldensperger

és W.P. Friederich szerkesztett, 33.060 közleményt ölel fel. Franciaországban 1921 óta van folyóirata az új tudományágnak: a „Revue de la littérature comparée“. A tengerentúli kutatásokról a „Comparative Literature“ számol be, amelyet Chandler B. Beall szerkesztésében az oregoni egyetem ad ki.

A LELKI NASZBAN a lélek elszakad a test érzékeitől es főlegük kerekedik, hogy ne érezze önmagát, már az Igét izleli. Ebből következik, hogy a lélek az Ige kimondhatatlan edességétől illetve elveszti magát, végül énjétől meg nem kötve emelkedik fel, hogy az Igével éljen.

Valójában másként hatja át az Ige a gyümölcsöt termő lelket és másként a benne gyönyörködőt. Azt feltüzeli a felebarát szüksége, ezt pedig az Ige edessége serkenti. Az anya örömét leli magzatában, de a jegyes az ölelésben boldogabb. Üdvözíteni sokakat — jó nagyon: de elhagyván mindent, s az Igével lenni — százszor edesebb. De mikor, vagy meddig tegyük ezt? — Édes kapcsolat: de rövid pillanat és ritka tapasztalat.

Bárki is vagy, ki tudni vágyod, mit tesz az Igével lenni, lélekkel fogd fel és ne a füleddel. Nem tanítja ezt a nyelv, csupán csak a kegyelem. Okosak és bölcsék át nem érthetik, de a kicsinyeknek kinyilvánítatik. Nagy és fölséges erény az alázat, testvérek, megszerzi a tudást, melyet nem tanítanak, méltó felfogni mindezt, mit beérni ésszel nem lehet; méltó az Igétől s az Igéről elnyerni mindazt, mit önmagától a lélek meg nem fejthet.

Szent Bernát

REMETE SZENT ANTAL (Január 14)

Szent Antalt a hálás utókor a „Nagy“ melléknévvel tisztelte meg. És joggal. Mert valóban nagy volt; nagy nemcsak kortársainak megbecsülésében, hanem Isten országában is. Legmaradandóbb érdeme a remetesség megszervezése. Míg ugyanis előtte a remeték teljesen szétszórta, magános odukban, barlangokban és hevenyészett kunyhókban éltek és vallási életüket tisztára egyéni buzgóságuk mértéke szerint rendezték be, ő már egységes vezetés alá fogta őket. Míg azonban eljutott idáig, sok keserves harcon és megpróbáltatáson kellett átesnie.

Pályakezde egészen idillikusan indult. Egy öreg remete oldalán játszi könnyedséggel elsajátította az aszketikus élet mesterfogásait. Utána sorra látogatta a szomszéd remetéket és mindegyik életéből iparkodott ellesni valamit; egyikéből a szelidséget, másikkéből a türelmet, harmadikkéből a finomságot, negyedikéből a gondos virrasztást és így tovább. De a lelki gazdagodás e békés és holdog korszakát nemsokára a kemény megpróbáltatások kora váltotta fel. Alig találunk még egy szentet, kinck életében a démoni hatalmak olyan nagy és kézzelfogható szerepet játszottak volna, mint Szent Antaléban. A harc több mint 30 esztendeig tartott, de végre is az állhatatosság fényes diadalával végződött. Az Úr nem engedte kiválasztott bajnokát elbukni és állandóan gyámolította kegyelmével. „Hol voltál, édes Jézusom? — kérdezte egyszer a szent egy forró harc után. És nyomban rá hallotta a feleletet: „Itt voltam Antal, vártam küzdelmed kimenetelét. Mivel fértiasan tusakodtál és nem tágitottál, mindig segítségemre leszek.“

A kísértések elcsitulását a léleknyugvásnak és a benső örömek addig nem sejtett édességű vigasztalásai követték. Antal lelke a hosszú küzdelemben nemcsak meenedződött, hanem egyben csodálatosan megtelt bölcseséggel, életismerettel, gyöngedséggel és emberszeretettel. Mire híre terjedt pusztai magányának és a környék remetéi nagyobb számmal kezdtek hozzája csatlakozni, már teljesen kiért szent a bölcs lélekvezető volt. A többi azután magától ment. Antalón is betelt az indiai közmondás igazsága: „Mint az éhes madarak anyjukat, úgy ülnek körül az emberek annak tűzaldozatát, aki meggyőzi a világot.“

Idővel egész népes telep keletkezett körülötte. A környék barlangjai és búvóhelyei mind remetékkel teltek meg. Számuk utódjára több mint hatezerre növekedett. És Antal szívesen foglalkozott valamennyivel. Ajkáról csakúgy áradt hosszú életének — 105 éves korában halt meg — tömördek tapasztalata, érett bölcsesége és forró emberszeretete. Szavának példájával adott nyomatékot. Irgalmas szeretetének és segítőkészségének nem volt határa. Nem csoda tehát, hogy már életében határtalan tisztelettel övezték, holta után pedig egész legendakört szőttek alakja köré. A virágzásba borult keresztény aszkézisnek századokon át ő volt a legünnepeltebb képviselője.

JÓZSEF ATTILA EMLÉKEZETE

Eletében egyszer találkoztam József Attilával.

Akadémiai székfoglalóban megpróbáltam megrajzolni emberi és írói egyéniségének azt az oldalát, amely számomra a legrokonabb volt.* A következő apróságok feljegyzését az teszi jogosulttá, hogy egy nagy alkotó írói sorsának képéhez minden kis adat hozzátartozik, amely kortársaihoz való viszonyát jellemzi.

Versei közül elsőnek a nagy port vert *Tiszta szívvel* jutoit hoztam: első érzésem vele szemben az emberi együttérzés volt. Azt éreztem, amit később meg is írtam: ezekből a sorokból egy szegény megvert, megaláztatott, éhező gyermek keserősége szól, aki dacosan odamond a „nagyok”-nak: hát akkor csak azért is rossz leszek! -- Aztán egyik-másik Isten-verse ragadt meg, főleg a *Hogyha golyóznak a gyerekek* kezdetű, meg a *Kutya*, -- még utóbb forradalmi verseinek forró hitelessége, perzselő ereje és formai klasszicitása. Aztán szemtől-szembe is láttam; lapjának, a Szép Szónak egy irodalmi magazinján a pesti Vigadóban olvasta fel néhány versét. Azután már egymásután hódítottak meg halk hangulatversei, a *Medvetánc* izgatón érdekes formakísérletei, végül a nagy ódaszerű eszme-versek: az *Elégia*, a *Falu*, az *Eszmélet*, a *város peremén*, a *Dunánál*, a *Hazám*, az *Oda*, ez a megdöbbenően eredeti nagy szerelmi költemény, és persze a következetesen visszatérő, felejtethetetlen Isten-versek. Mikor

a Baumgarten-tanácsban -- nagysokára -- előkerült a neve és Kosztolányi Dezső oly rendkívüli melegséggel bizonygatta, hogy itt „egészen nagy költőről” van szó, már tudtam, hogy igaza van.

A szegedi egyetemen előadásaim során tíz év alatt négyszer került elő az élő irodalom, benne József Attila költészete. A bevezetés és a legjellemzőbb versek felolvasása után a hallgatók is hozzászóltak, és rendszerint élénk eszmecsere fejlődött ki. József Attila tárgyalása minden alkalommal erős vitákra adott alkalmat, amelyben gondolkodásmódok és gyökeres ízlések csaptak össze, de a költő mindig győztesen került ki. A legtartalmasabb és legtanulmányosabb hozzászóló a már akkor is komoly figyelmet kellett költő, Radnóti Miklós volt. Később az u. n. gyakorlatok során tanulmányoztuk az élő irodalmat. Ezekben a városból is vettek részt vendégek és így az egyetem saját körén túl is terjesztette az élő irodalom megismerését. A verseket az egyetem legjobb szavalói adták elő nagy művészi becsúggal. Ezeknek az óráknak talán legnagyobb, azt hiszem mindnyájunkra legfelejthetlenebb eleménye József Attila *Ódája* volt, amelyet a később oly tragikus sorsú, nagytehetségű Horvath István mondott el megdöbbenő erejű művészettel. Az utolsó ciklusban a tárgyalt költők kéresünkre maguk jelölték meg azokat a verseiket, amelyek előadását a legszívesebben látták

* A székfoglalónak ez a része megjelent a Vigilia 1948. októberi füzetében, József Attila istenelménye címmel. — 1947. májusában, halálának 10. éves fordulóján a Vigilia Megyer József tanulmányával tett vallomást megértéséről és szeretetéről.

a tárgyalás alapjául. József Attilát már nem kérdezhettük meg. Akkor már nem az élő, hanem a halhatatlan irodalomhoz tartozott.

Személyesen a fentemlített Baumgarten-díjjal kapcsolatban találkoztunk. Abban az évben, szokásom ellenére, én is részt vettem a díjkiosztás utáni vacsorán. Az asztalnál egymás mellé kerültünk József Attilával. A társalgás nehezen indult, de csakhamar összeemelegedtünk. Versekről volt szó, mindkettőnk szerelme tárgyáról, és elég gyorsan kiderült, hogy irodalmi felfogásunk sokban rokon. A vacsora végén együtt indultunk hazafelé a dunaparti szállóból és József Attila hazakísért. Mikor a közeli piarista rendház elé értünk, annyira benne voltunk a beszélgetésben, hogy nem tudtuk abbahagyni. Nem váltunk el, hanem megkerültük a Dunapart felé a rendház és gimnázium nagy tömbjét. Mikor újra a kapu elé jutottunk, megisméltődött az előbbi jelenet és nevetve indultunk neki a második körútnak. Így kerimbózsáltunk a ház körül számolatlan körökben, messze túl az éjfélen.

Miről beszélgettünk? Természetesen versekről. József Attila hosszan fejtegette azt a kedves eszméjét, hogy a verseket úgy kellene nyomtatni, mint a zeneműveket: miut ahogy azok fölé odairják az előadásra szóló utasításokat (andante, adagio stb.), a versek elé is oda kellene írni, hogy milyen versformában vannak írva és hogy milyen tempóban kell szavalni őket. Las-

san kiderült, hogy egész elmélete van a magyar ritmusról, még pedig nagyon eredeti és tudományos szempontból is egészen komoly. Közben előkerültek keserű szegedi emlékei és „eltanácsolásának“ történetemelyek részleteit csak ekkor, tőle hallottam (mikor az eset megtörtént, én még nem voltam Szegeden). Hirtelen egy gondolatom támadt és megkérdeztem tőle, nem volna-e kedve a most fejtegetett ritmikai elmélete részletesen kidolgozni, és diszsertációként nyújtani be hozzám, a szegedi egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékére. Nagy örömömmre szolgálna, ha annak alapján doktorrá avathatnánk, és így a szegedi egyetem mintegy jóvátehetné azt a fájdalmat, amelyet okozott neki. Tetszett neki a gondolat és mindjárt megegyeztünk a két melléktárgyban is, amely a doktori szigorlaton szerepel; francia irodalomra és neveléstanra gondoltunk, mint amelyeknek akkori professzorai biztosan segítségemre lesznek a szigorlat keresztülvitelében. A gondolat láthatóan felkeltette becsúgyát és avval váltunk el, hogy hamarosan neki fog a munkának.

Többé nem találkoztunk. Azután már a *Nagyon fáj*-versek korszaka következett. És benem, ha rá gondolok, visszajár ez az éjszakai séta és fülemben csengnek egyik legutolsó Istenhez intézett versének végsorai:

Intsd meg mind, kiket szeretek,
hogy legyenek jobb szívvel
hozzám.

Vizsgáld meg az én ügyemet,
mielőtt magam feláldoznám.

Sík Sándor

BIBLIOGRÁFIA

Legtöbb olvasó fülében ez a szó: „bibliográfia“, semmivel sem hangzik biztatóbban, mint magyar megfelelője, a „könyvészet“. Óhatatlanul a csüggesztő unalomra gondolnak róla. Pedig nincs igazuk. A bibliográfia izgalmas tudomány. S annak, aki tudja, hogyan kell olvasni, érdekes olvasmány is.

Mi is az a „könyvészet“? Mint ellatinosított görög neve mondja: a könyvek leírása. Egy kódexé például: hogy hány kéz írta, milyen írással, mikor, milyen papírosra vagy pergaménre, hogyan kötötték be, és így tovább. Tudományos munkák végén többnyire van egy „bibliográfia“ című fejezet vagy függelék: a tárgyra vonatkozó irodalom felsorolása, a műben feldolgozott író munkáinak meg a rá vonatkozó cikkeknek, könyveknek jegyzéke. Van könyvészet, amely egy adott kor irodalmát regisztrálja; van, amelyik egy tudományágét; van irodalomtörténeti, színházi, történeti és még számtalan sokféle bibliográfia. S aztán van olyan, amelyik, mint az előttünk lévő is, egy valamely író teljes munkásságát s az íróról szóló teljes irodalmat dolgozza föl. Ezt *Kozoca Sándor* állította össze, „Móricz Zsigmond irodalmi munkássága“ a címe s a Móricz- emlékévé legmaradandóbb alkotásai közé tartozik.

Lássuk, hogy fest egy ilyen könyvészeti mű. Első része Móricz önállóan, kötetben vagy füzetben megjelent munkáit sorolja föl, megjelenésük időrendjében, jelezve mindenütt a további kiadásokat, a külföldi fordításokat, a színházi átdolgozásokat s a mű ismertetéseit és bírálatait. A második rész a

„szétszórtan megjelent munkák“ lajstroma; itt megtudjuk, Móricz egy-egy írása hol és mikor jelent meg először s hol és mikor közölték újra; itt is évről sorrendben haladunk. A harmadik rész az „irodalom“: melyik évben ki és hova írt Móriczról. Következik végül a negyedik rész, „mutatók“ címmel, s ez igen fontos, mert többé-kevésbé ezen dől el egy-egy bibliográfiai mű használhatósága, kezelhetősége. Akármilyen pontos és megbízható is egy könyvészet, végtelen hibája volna, ha az ember csak órák hosszat tartó keresgélés után találna meg benne, amire éppen kíváncsi. A jó mutatók viszont azonnal utbaigazítanak. Először is egy általános névmutató, azután külön-külön mutató a regényekről, elbeszélésekről, színdarabokról, mutató az önállóan megjelent munkákról; végül a feldolgozott hírlapok és folyóiratok (számszerint 256!) jegyzéke.

Micsoda babra-munka! — gondolhatja az olvasó, s kétségtelen, hogy egy bibliográfiát nem lehet összezsáolni, ehhez türelem és szorgalom kell, és szakértelem és ötletesség is. De holmi szegény gályarabnak se képzeljük a bibliografust! Higgyük meg, élvezi a munkáját. Elsősorban azért, mert az az anyag, amit könyvében egybehord, az ő számára egyáltalán nem sanyarú kásahegy volt, hanem élő, mozgalmas, érdekes, gazdag élet. Ha az ő kíváncsiságával kezdünk böngészni könyvészetében, mi is annak fogjuk találni. Csak éppen meg kell tudni szólaltatni az adatokat, húst kell varázsolni a címek és nevek és évszámok alkotta csontvázra. Aki például valamennyire tájé-

kozott az elmúlt ötven év irodalmában, mintegy térképvázlatszerűen azt az utat is maga előtt láthatja könyvészetéből, amelyet Móricz kora „közvéleményében” megtett. Ott van a két „Rózsa Sándor”; elég elolvadni a neveket: hogy kik írtak róla és hová, amikor megjelent, meg hogy milyen vita kerekedett körülötte, s egy röntgenkép nagy vonásaiban elénk tárul Móricz akkori „helyzete”, az a tényleges izoláció, amelybe élete végén került. Eppen akkor, amikor azokat a műveit írta (*Rózsa Sándor, Arvácska, Csibe-novellák*), amelyekkel legközelebb jutott a népi közösséghez. S amelyek végeredményben a „legolvasmányosabbak” is. S aztán el lehet gondolkozni, és érdemes is! ennek a pár adatban rögzített körképnek, ennek az irodalmi, szellemi tudathasadásnak a sokféle, keserves mértjén.

A bibliográfia itt ablakot nyit a történelem felé. Máskor a szociológia felé nyit ablakot. Olyankor például, amikor a bibliográfusnak igazi detektívmunkával sikerült kiderítenie, hogy egy valamely írónak két különböző címmel egy és ugyanaz a munkája jelent meg más és más kiadónál, elenyésző változtatásokkal; vagy amikor új s új címek sorozatán át egy-két bővítéssel ugyanazok a régi novellái vándorolnak tovább kötetről kötetre. Az író „ejtette át” a kiadót? A kiadó csapta be a közönséget? Ilyenkor a hajdani könyvkiadás bonyodalmas dzsungeljára nyílik kilátás, élelmes alkalmi vállalkozók kalózműveleteire, meg az akkori írók „társadalmi” vagy anyagi helyzetére, mondjuk ki magyarul: nyomorúságára, kiszolgáltatottságára, nem egyszer feldoklásá-

ra. S azon is el lehet tünődni, hogy a modern magyar próza legnagyobb mesterei közül nem egynek a művei jelentek meg ilyen „rendetlenül”, különböző kiadóknál szanaszét szórva, vagy esetleg az író, sőt az író özvegye kiadásában, kétségtelen bizonyosságául annak, hogy nem tudtak „stabil” szerződéshez jutni, (nyilván mert a kiadó nem bízott eléggé a kelendőségükben); viszont számos olyan író adtak ki „rendesen”, tehát hosszúlejárátú, biztos megállapodások alapján, akiket ma amazok mellett erősen másod- és harmadrendűnek érzünk. S itt a bibliográfia a maga nyers adataival ismét fölvet egy se-reg izgalmas és megfejtésre érdemes miértet.

Vannak aztán másfajta érdekességei is. A bibliográfus műhelye a könyvtár; olyan eleme, mint hálnak a víz. Leemeli a könyvet a poleról, megforgatja és a könyv beszélni kezd. Mégpedig lénye minden elemével: a nyomdai kiállítástól, a szedéstükörtől, betűtipustól kezdve az illusztrációkon, a szűken vagy bőkezűen mért „levegőkön” s a borítólapon át a fűzésig vagy kötésig. Ki gondolná például, (mert ritkaság, nem sok embernek kerül valaha is a kezébe), hogy Ady második verseskönyve, a „Még egyszer”, Váradon, 1903-ban, (az első félig-meddig már „igazi” Ady-kötet) hamisítatlan szecessziós kiállításban jelent meg, keretes lapon, olysáformán, ahogyan annakidején Kiss Józsefett szereték kiadni? Véletlen? Egy bizonyos, pusztán üzleti érdekeket szolgáló színvonalon felül egy könyv kiállítása sosem „véletlen”; forma, betű, tipográfia mögött mindig valami elképzelés, szándék, ízlés rejlik. Ez a

szeecessziós Ady-kötet bizonyos fokig jelképes: akik kiadták, ezt találták a legillőbbnek, legmélőbbnek Adyhoz. Mondjuk, hogy ilyen szemmel nézték Adyt? Mindenesetre meggondolkoztató, hogy eleinte éppen az hatott Adyban a leginkább, ami legközelebb állt a szeecesszióhoz. A „Még egyszer“, mint bibliográfiai adat, a maga módján szintén ezt igazolja.

A végtelenségig folytathatók ezeket a megfigyeléseket és érdekességeket, melyekre mind a könyvész és tudománya, a könyvészet hívja föl a figyelmünket. Az meg éppenséggel nagyon messze vezetne, ha arról kezdenénk beszélni, milyen pótolhatatlan a bibliográfia a történetírónak, irodalomtörténésznek, egyáltalán minden tudományában lelkiismeretesen elmerülő tudósnak, kutatónak. Az esztétikusnak, kritikusként is nagy szolgálatokat tesz. Csak egy példát rá. Képzeljük el: X vagy Y költőről kell tanulmányt írunk. Jól ismerjük a műveit, megvan már az elgondolásunk is a dologról; az a szándékunk, hogy megrajzoljuk az illető benső fejlődését. Persze

ezt az utat igazolni kell, művekből, idézetekkel. Itt ez a pár strófa remekül illusztrálja tételünket, érvelésünk egyik talpkövének szánjuk. Időrendileg is nagyszerűen áll a helyén: ebben és ebben a kötetben, ebben és ebben az esztendőben. S már-már meg is írjuk az esszét; de valami jó szellem nem hagy nyugton; addig-addig, míg egyszerre csak elővesszük az X vagy Y munkásságát földolgozó bibliográfiát, (ha van; és sajnos nagyon kevés van; és nagyon kíváncsatos volna, ha minél több nagy írónknak készülné el a Kozocsa Sándor Móricz-bibliográfiájához hasonlóan alapos és kezelhető könyvésze-te). És ott aztán kiderül, hogy az a bizonyos vers már öt vagy tíz évvel korábban megjelent valami rövidéletű istenhátamögötti kis folyóiratban. A talpkő megsemmisül, az érvelés összeomlik; mi pedig megmenekültünk egy esúfos tévedéstől, a bibliográfia jóvoltából.

Legyünk hálásak hát a bibliográfusnak! s ezúttal külön is Kozocsa Sándornak, ezért a min-taszerű Móricz-bibliográfiáért.

Felelős kiadó: Sik Sándor

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

AZORIN spanyol író, a századeleje nagy nemzedékének tagja, Ortega, Unamuno, d'Ors kortársa, a finomművű történelmi rajzok és novellisztikus esszék mestere. Írásait mély kultúra, gyöngéd hangulatosság, ragyogó stílus és tapintatos melankólia jellemzi. Januári számunkban közölt rajza „Spanyol látomások” című kötetéből való.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL. A Vigilia következő számaiban közölni fogja Szörényi Andor tanulmányát a legújabb szentírási leletekről, Simon Lajos ismertetését a liturgikus mozaikom legújabb törekvéseiről, Kormos Ottó tanulmányát „Tanúságtételünk a liturgia tükrében” címmel, Szabó Flórián esszéjét egy kevéssé ismert tizennyolcadik századi egyházi írónkról, Vajda Sámuelről és munkásságáról, Balanyi György tanulmányát az Eucharisztia középkori tiszteletéről Magyarországon, Ignác Rózsa „Hagyományok földjén” című írását a somogyi Szent László-hagyományokról, Mathia Károly ismertetését az újonnan fölfedezett magyar betlehemes játékról, Kerényi György tanulmányát Kodály Zoltán vallásos zenéjéről, Koncz Lajos teológiai tanulmányát „Gondviselés-hitünk nagykorúsításához”, Jean Daniélou nagyjelentőségű esszéjét: „A kereszténység és a többi vallások”; s magyar írók elbeszélései mellett Van der Meersch Lisieuxi Szent Teréz arcképet, Sigrid Undset, Max Jacob, Jean Cayrol s más külföldi katolikus művészek novelláit.

T. A. Az ókorban a jóslás a vallásnak alkotórésze, gyakran történelemalakító tényező. Ezért játszottak olyan fontos szerepet benne a sibyllák, ezek a források mentén, barlangokban lakó prófétanők. Egyikük-másikuk bizonyára történeti személy, többüknek alakja azonban csupán képzeletbeli. (A sibylla-szó alapjelentése ismeretlen. A szó alighanem görögök előtti, kisázsiai eredetű.) Az ókori görögök Aristotelesig (Kr. e. IV. sz.) egy sibylláról tudtak, az erythrai-beliről (Kisázsia, Smyrna közelében). 1891-ben a város helyén e sibylla barlangját megtalálták. A római Varro (Kr. e. I. sz.) már tíz sibylláról beszél, köztük a cumaeiéről (Campania), a libyairól (Észak-Afrika), a delphoiabeliről (Középgörögország) és a perzsiairól. A monda szerint a cumaei sibylla három jóskönyvet adott el Tarquinius Priscus (más mondaváltozat szerint Superbus) királynak. E könyveket a rómaiak a Capitoliumon, Jupiter templomában őrizték, fontos ügyekre belőlük olvastak ki tanácsot. Kr. e. 83-ban a Sibylla-könyvek a Capitoliummal együtt elégték. Pótlásukra a senatus ezer verssornyi új jóslatot gyűjtetett össze, főleg Kisáziában. Julianus Apostata alatt (Kr. u. IV. sz.) még „tanácsot kérnek” e versektől. Az V. század elején Stilicho parancsára elégetés lett a sorsuk. Csak töredékek maradtak ránk belőlük, és ezek nem jóvendöléseket, hanem gyakorlati tanácsokat tartalmaznak. — A görög sibyllák (Delphoi, Erythrai) töredékei más jellegűek: jóvendölés, intés, fenyegetés van bennük.

A Krisztus előtti II. századtól kezdve az alexandriai görög műveltségű zsidók részben átdolgozzák a görög sibyllákat, részben

új jóslatokat írnak a sibyllák neve alatt, mégpedig azzal a céllal, hogy vallásukat a pogányoknak ajánlják, az egyisten-hitet és a megváltás reményét terjesszék. Leírják a Megváltó eljövetelet, országát és megtérésre intenek. Isten ítéletével, városok, országok pusztulásával fenyegetőznek. A zsidó sibylla-íratok keletkezése a kereszténység első századaiban is folytatódik. — Az első görög keresztények, különösen az egyiptomiak, átveszik a zsidó sibylla-könyveket, majd ezek mintájára maguk is írnak ilyeneket. A IV. századtól kezdve a sibyllák tekintélye lehangyollik. A középkorban újra népszerűekké válnak, és hatásukra új sibylla-jóslatok is keletkeznek. — A középkori kódexek (XIV.—XV. sz.) alapján 14 zsidó-keresztény sibylla-könyvről szoktunk beszélni. A 9—10. könyv még nem került elő. A 11—14. könyvet 1817-ben találták meg. A 6—8. könyv, talán a 13—14. könyv is keresztény, a többi könyv zsidó eredetű. E jóslatok görög hexameterekben vannak megírva. (4230 sor.) Vannak közöttük vallási, történeti, politikai vonatkozásúak. Sokszor érthetetlenek, itt-ott költőien szépek. Az egyes könyvek szerkezete szeszélyes. A keresztény eredetű könyvek Krisztus eljöveteleiről, tetteiről, személyéről szólnak és bűnbánatra figyelmeztetnek. — A sibylla-könyvek nagy hatással voltak a középkori és az újkor irodalomra, művészetre.

B. T. Bach J. S. valóban protestáns volt, mégis latin szövegű miséket komponált. Ennek oka elsősorban az, hogy a reformációnak nem mindegyik ága szakított egyformán a katolikus istentisztelet hagyományaival. A kálvinista Anhalt-Cöthenben, ahol Bach 6 esztendőt töltött, szó sem lehetett egyházi szerzeményekről, sőt még orgona sem volt az udvari kápolnában. A reformáció lutheri iránya ellenben éppen nem vetette el a liturgikus istentiszteletet, bár — dogmatikájának megfelelően — kihagyta a miséből az áldozati cselekményt. Egyéb részek, pl. a Kyrie s a Gloria olyannyira megmaradtak, hogy Lipcsében maga Bach nemegyszer katolikus mesterek (Palestrina, Lotti stb.) alkotásait vezényelte. Természetes tehát, hogy szintén írt hasonlókat. De hatalmas h-moll miséje, amelyben minden u. n. állandó részt megkomponál, már nem a protestáns liturgia szükségleteire készült s a szerző eleve tudhatta, hogy soha sem lesz módjában előadatni. Bizonyára a miseszöveg fölséges tartalma ihlette meg, művészi önérzete pedig sarkalta, hogy tehetségét ily nagyszerű feladat megoldásában is próbára tegye.